

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ζητήματα με εγκληματολογικό ενδιαφέρον στην Ελλάδα της περιόδου 2009-2012: Μη ποινικές εννοιοποιήσεις του εγκλήματος στον πολιτικό και μιντιακό λόγο περί πολιτικής, οικονομίας και πολιτισμού.»

Νικολάου Ελένη
Α.Μ. 3 2 1 0 Μ 0 0 7

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής:

Επιβλέπων : Λάζος Γρηγόρης
Μέλη Επιτροπής: Μαγγανάς Αντώνης
Τσίγκανου Ιωάννα

Αθήνα
Οκτώβριος 2012

«Πιστεύω πως ο συγγραφέας δεν πρέπει να αγνοεί τίποτε από τα δράματα του καιρού του και πως πρέπει να παίρνει θέση όποτε μπορεί ή γνωρίζει. Πρέπει όμως και να διατηρεί ή να παίρνει, από καιρού εις καιρόν, μια κάποια απόσταση απέναντι στην ιστορία μας».

Απόσπασμα από συνέντευξη του Γάλλου στοχαστή, μυθιστοριογράφου, δοκιμιογράφου, δημοσιογράφου, δραματουργού, σκηνοθέτη και ηθοποιού Αλμπέρ Καμύ στη Demain.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	1
Εισαγωγή	2
1. Οικονομική Κρίση	4
2. Εννοιολογική Κρίση Εγκλήματος	12
3. Ηθική και Δίκαιο	16
3.1 Κατασκευή Καλού και Κακού	17
3.2. Νομική Ιδεολογία	20
3.3. Φιλελεύθερο και Συντηρητικό Δίκαιο	23
3.4. Καταστολή	26
4. Πολιτικός Λόγος σε περίοδο Οικονομικής Κρίσης	29
5. Το Τρίπτυχο Ηθική/Πολιτική/Δίκαιο και η Προβολή τους από τα ΜΜΕ	32
5.1. Ηθικοποίηση Πολιτικής - ΜΜΕ	35
6. Διαχείριση της Κρίσης από τα ΜΜΕ	41
7. Επιστημονικός Λόγος Περί Εγκλήματος	46
8. Βιβλιογραφικές Αναφορές	51

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στις ταξικές δομές, τη συνείδηση και την επιστήμη, παραμένει πάντα επίκαιρο στο μέτρο που οι διαδικασίες ιδεολογικού μετασχηματισμού και κοινωνικής αναπαραγωγής δεν είναι ισοχρονισμένες. Μια απόπειρα επίλυσης του προβλήματος θα μπορούσε να γίνει μέσα από τη μελέτη της δυναμικής συνάρθρωσης τριών διαφορετικών πεδίων: του ιδεολογικού, του πολιτικού και του κοινωνικο-οικονομικού. Έτσι και η παρούσα μελέτη επιχειρεί να φωτίσει διαφορετικές και νεοσύστατες πτυχές της έννοιας του εγκλήματος, που διαμόρφωσαν οι πρωτοεμφανιζόμενες σε συχνότητα και ένταση, κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες δημοσιονομικής κρίσης, ερευνώντας κυρίως τα πεδία του πολιτικού, οικονομικού και του ιδεολογικού. Τα πεδία αυτά προκάλεσαν σημασιολογικές αντιστροφές που συνοδεύουν ορισμένες ρητορικές οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην περίοδο της ελληνικής κρίσης κατά την τετραετία 2009-2012. Ο επιστημονικός λόγος για το έγκλημα είναι συνήθως περιορισμένος σε νομικά και εγκληματολογικά περιοδικά. Όμως το έγκλημα είναι ένα βαθύτατα πολιτικο-οικονομικό και πολιτισμικό ζήτημα. Η λέξη έγκλημα πυροδοτεί συνειρμούς που μας οδηγούν σε κάποια αποτρόπαια, αντικοινωνική δράση, δεν είναι όμως μόνο αυτό. Η μελέτη του πολιτικού και μιντιακού λόγου της περιόδου 2009-2012, αποκαλύπτει νέες ιδεολογικά και ηθικά φορτισμένες όψεις της εγκληματικής πραγματικότητας. Με δεδομένο ότι η κοινωνιολογία πραγματεύεται τις συνήθειες, τις επιλογές, τις αξίες και τους τρόπους σκέψης των ανθρώπων μέσα σε καθορισμένα πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια και θεσμούς, η θεωρητική στόχευση αυτού του επιστημονικού εγχειρήματος δεν είναι η επιβεβαίωση του αυτονόητου, αλλά η ανάδειξη των κρυμμένων κοινωνικών προϋποθέσεων, εγκληματολογικών παραμέτρων και ψυχολογικών σταθερών που το παράγουν.

Λέξεις Κλειδιά:

- Έγκλημα
- Οικονομική Κρίση – Πολιτική
- Δίκαιο – Ηθική

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενασχόληση με το Δίκαιο γενικότερα αλλά και με το Ποινικό Δίκαιο, ειδικότερα, το οποίο αυτοπροσδιορίζεται και ενυλώνεται μέσα από την έννοια του εγκλήματος, τοποθετεί τον μελετητή σε ένα (πνευματικό) «δωμάτιο» προκαθορισμένο όπου του διδάσκεται –τουλάχιστον στην ελληνική ακαδημαϊκή πραγματικότητα - ένα *factum*: Οι νόμοι ως έχουν. Θεωρείται δε δεδομένο πως αυτοί απονέμουν τη δικαιοσύνη και πως αυτό είναι δίκαιο. Για να επιχειρήσει κανείς να συνδέσει την «απόλυτη αυτή αλήθεια» του δικαίου με έννοιες όπως αυτή της ηθικής και της πολιτικής, χρειάζεται να έχει άλλες ανησυχίες, ίσως στην αφετηρία τους υπαρξιακές, για να προχωρήσει στην αναζήτηση ενός άλλου «δωματίου» σκέψης, πιο σκοτεινού. Η υφιστάμενη δε χρονική συγκυρία, δεδομένης της οικονομικής ύφεσης και γενικότερης κρίσης, λειτουργεί επικουρικά στο ερευνητικό εγχείρημα μιας και τώρα είναι που υπάρχει η ιστορική δυνατότητα να κατανοηθούν η ηθική, η πολιτική και το δίκαιο ως στιγμιαίες εκφάνσεις μέσα στην αδιάκοπη εξέλιξη των κοινωνικών θεσμών, απαλλαγμένες από δημοκρατικά ψιμύθια, απογυμνωμένες από απομακρυσμένα ιδεολογήματα.

Στο παρόν αναφέρονται οι βασικές υποθέσεις μιας εν εξελίξει μελέτης, η οποία αφορά τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του εγκλήματος, στην Ελλάδα του 2009-2012 και τους Λόγους περί επερχόμενης κοινωνικής αταξίας και μέτρων αντιμετώπισής της, οι οποίοι συναρθρώνονται με αυτή την κατασκευή, με αφετηρία ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης συμβάλλουν καθοριστικά στην διαμόρφωση και παγίωση των κυρίαρχων Λόγων γύρω από τα υπό μελέτη φαινόμενα, παρέχοντας ένα ερμηνευτικό πλαίσιο των γεγονότων τα οποία επιλέγουν να εντάξουν στο περιεχόμενό τους. Η έννοια του εγκλήματος διαστέλλεται, και πλέον άκριτα και

αδιάκριτα προβάλλεται σαν εργαλείο ερμηνείας κάθε είδους παρεκκλίσεων και αντισυμβατικών συμπεριφορών, με έντονα ηθικο-ιδεολογικά στοιχεία που την απομακρύνουν από τον αποκρυσταλλωμένο ιστορικά, ποινικό της πυρήνα.

Τα θέματα που θα τεθούν δεν αφορούν τις πραγματικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης αλλά τη συμβολική αναπαράστασή της, δηλαδή τους κυρίαρχους Λόγους, τους ορισμούς, τις ερμηνείες και τις πρακτικές που παράγονται στο δημόσιο χώρο, κυρίως στον πολιτικό και μιντιακό λόγο, που τείνουν στην ανασήμανση της έννοιας του εγκλήματος και κατ' επέκταση ανασήμανση του κράτους, ως κράτος φύλακα, δεδομένου των αυταρχικών πολιτικών διαχείρισης της κρίσης.

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Πριν τη διερεύνηση του υπο μελέτη αντικειμένου, θα πρέπει να καθορίσουμε το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο, το οποίο και το τροφοδοτεί αλλά και τροφοδοτείται από αυτό. Η ελληνική και διεθνής οικονομική κρίση αποτελεί σημείο αναφοράς, για την ποιοτική μετεξέλιξη της έννοιας του εγκλήματος και για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη η περιγραφή της αξιολογικής μεταστροφής που εκείνη επέφερε.

Η κρίση αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να δρομολογηθούν με γρήγορους ρυθμούς αλλαγές που θα επιβάλλουν την επιθυμητή πειθαρχία στα κελεύσματα του νεοφιλελευθερισμού. Η κοινωνική απονεύρωση, ενισχύεται από την κρίση και εκτείνεται σε όλο το φάσμα των κοινωνικών δράσεων, από τις εργασιακές σχέσεις και τον συλλήβδην περιορισμό των εργασιακών δικαιωμάτων, στην απαξίωση της κρατικά εγγυημένης κοινωνικής ασφάλισης και από την πλήρη αποδιοργάνωση του κρατικού συστήματος υγείας, έως στην παιδεία που μετατρέπεται σε απλό προσάρτημα των άμεσων αναγκών της καπιταλιστικής παραγωγής¹. Και όλα αυτά με όπλο την «αδυναμία πληρωμών» των δημόσιων οικονομικών, η οποία ενδύεται τη μορφή μιας γενικευμένης επιδείνωσης των όρων δανεισμού των κρατικών και ιδιωτικών φορέων μέσα στην κρίση.

Όπως και αλλού, έτσι και στην περίπτωση της ελληνικής έκτακτης ανάγκης μεθοδεύεται μια άνευ προηγουμένου κοινωνική απορύθμιση με τη λιγότερο ή περισσότερο συνειδητή χρήση μιας σειράς εκφοβισμών, ηθικών πανικών, απειλών και επικλήσεων μοιραίων ιστορικών διλημμάτων. Η έκτακτη ανάγκη δεν

¹ Εντιτόριαλ «Η καταστολή ως ιδεολογία – Οι κρατικοί μηχανισμοί απέναντι στην κρίση», *Θέσεις*, τεύχος 110, Ιανουάριος – Μάρτιος 2010

εκδηλώνεται μόνο στην εντατικοποίηση της κοινωνικής καταστολής στη διάρκεια διαδηλώσεων (χαρακτηριστική η μέρα ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος Δημοσιονομικής Προσαρμογής), την έμφαση στην επιτήρηση, την κοινωνική δαιμονοποίηση των απεργιών ή ακόμα και σε μια «λανθάνουσα χρήση του άρθρου 48 του Συντάγματος περί κατάστασης πολιορκίας»² αλλά εξίσου χαρακτηριστική είναι και μια διάχυτη πολεμική ατμόσφαιρα, η οποία επιτάσσει εγρήγορση σχετικά με την εφαρμογή των δρακόντειων μέτρων, με τις νόρμες δικαίου να αχρηστεύονται ή να θεωρούνται ασήμαντη παράμετρος.

« Δεν έχει σημασία τι είναι δίκαιο ή άδικο, βρισκόμαστε σε πολεμική κατάσταση», απάντησε ο Μ. Χρυσοχοϊδής³ σε ερώτηση για το αν το μέτρο της επιβολής φόρου επί των ακινήτων μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ αποτελεί «δίκαιο μέτρο», επιβεβαιώνοντας⁴ πως η κατάσταση έκτακτης ανάγκης ερμηνεύεται ως μια κατάσταση που «τείνει να εμπερικλείεται στην έννομη τάξη και να παρουσιάζεται ως καθεαυτό νομική κατάσταση», και ως ένα «κενό δικαίου» που δεν αποτελεί «μια έλλειψη στο νομοθετικό κείμενο που πρέπει να συμπληρωθεί», αλλά «αφορά περισσότερο την αναστολή του ισχύοντος συστήματος προκειμένου να εξασφαλίσει την ύπαρξη του»⁵.

Σε αυτό το πλαίσιο, στην περίπτωση της ελληνικής κρίσης, το εξής συνονθύλευμα ρητορικών καθίσταται στον πολιτικό λόγο κυρίαρχο: η *ερμηνεία* της κρίσης ανάγεται στο σχήμα παραγωγική οικονομία διάφορη της χρηματοπιστωτικής, το κράτος είναι αδύναμο απέναντι στη νέα χρηματοπιστωτική οικονομία. Η προτεινόμενη *θεραπεία(-σοκ)* της κρίσης ανάγεται σε πιο κλασσικά σχήματα, στην εθνική θυσία και την απόσπαση πολιτικής και κοινωνικής συναίνεσης για την

² Μπελαντής Δ., «Θέσεις για το σύγχρονο κράτος έκτακτης ανάγκης», Μάρτιος 2012, διαθέσιμο στο <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=5068>

³ Σε συνέντευξη στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων στο Mega Channel, 13.09.2011

⁴ Agamben, G., *Κατάσταση Εξαιρέσεως*, Πατάκης, Αθήνα, 2007, σ. 50

⁵ Agamben, G., 2007, όπ., σ.57

ανεμπόδιστη εφαρμογή των μέτρων, το κράτος οφείλει να πειθαρχήσει την κοινωνία στους κανόνες του ανταγωνισμού στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας. Με τη γενικευμένη καταστολή, είτε φυσική είτε μεταφορική διαμέσου του φόβου⁶, επιχειρείται να περαστούν με τη μορφή «φυσικών νόμων» η «υπο συνθήκη» εργασία, η απελευθέρωση του ορίου των απολύσεων, την ελαστικοποίηση της εργασίας και η «απάλειψη στρεβλώσεων» στην αγορά, η μείωση των μισθών, των αποζημιώσεων στις απολύσεις και των επιδομάτων ανεργίας, η γενίκευση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, τα stage στον ιδιωτικό τομέα, η «ελεύθερη» εκμετάλλευση των μεταναστών, η απλήρωτη οικογενειακή εργασία.

Στο πλαίσιο αυτών των πολιτικών προγραμμάτων λαμβάνουν χώρα δυο αντιστροφές και μετονομασίες των κοινωνικών διαδικασιών. Η πρώτη αντιστροφή συνίσταται στο ότι η «έκτακτη ανάγκη» και τα έκτακτα μέτρα έχουν ακριβώς «μόνιμο» χαρακτήρα και αποσκοπούν σε μια πολύ βαθύτερη και δομική αναδιάρθρωση της ελληνικής κοινωνίας, απ' ό,τι υπονοεί η επίκληση του «έκτακτου». Η δεύτερη αφορά στο ότι ο «οικονομικός πόλεμος» δεν στρέφεται ενάντια σε έναν οικονομικό εξωτερικό εχθρό με τη συμμαχία εταίρων με κοινά συμφέροντα όπως υποστηρίζεται, αλλά αντίθετα στην εσωτερική ταξική αναδιάρθρωση με την έξωθεν απειλή των εταίρων. Απαιτεί δηλαδή την πειθάρχηση των φτωχών και ταξικά ασθενέστερων ομάδων στην πολιτική που επιτάσσει η παρούσα φάση της κοινωνικο-οικονομικής αναπαραγωγής, στο σύνθετο πλαίσιο της κρίσης στην Ευρωζώνη.

Εκτός του «οικονομικού πολέμου», η ίδια εναλλαγή ρητορικών παρατηρείται και στη θεματοποίηση της σχέσης κράτους-παγκοσμιοποίησης. Προκειμένου να διευκολυνθεί η εφαρμογή των πολιτικών της περιόδου του Μνημονίου χρειάστηκε να

⁶ Βασιλείου Π. «Ο Τρόμος του Τρόμου», *Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής*, τευχ.19, χειμώνας 1987-1988

ενεργοποιηθεί μια ρητορική «παγκόσμιας διακυβέρνησης» αντιθετικά προς τα εθνικά κράτη. Στη ρητορική αυτή, ναι μεν η κυριαρχία παρουσιάζεται ως ελαττωμένη, αλλά ταυτόχρονα γεννάται ένα νέο «καλό της πατρίδας» και η αναγκαιότητα μιας «εθνικής θυσίας». Έτσι, τα μέτρα δεν αποτελούν απλώς δημοσιονομική προσαρμογή ενόψει του χρέους ή του ελλείμματος, αλλά και μοναδικό όρο επιβίωσης της «πατρίδας» στις νέες συνθήκες. Και πάλι, προωθείται η ιδέα του αδύναμου κράτους μαζί με μια νεο-πατριωτική ρητορική της θυσίας και της ομόψυχης, υπερ-ταξικής προσπάθειας εφαρμογής των μέτρων.

Συνεπώς, στο πλαίσιο σύμπτυξης της ρητορικής της μειωμένης εθνικής κυριαρχίας με την έξωθεν παγκόσμια διακυβέρνηση, όσοι πλήττονται από τα μέτρα «δεν έχει νόημα να διαδηλώνουν»⁷. Όχι μόνο επειδή εμποδίζουν το γενικό καλό αλλά κυρίως επειδή απευθύνονται σε έθνη-κράτη που ακόμα και αν είχαν τέτοια βούληση, θα ήταν και πάλι ανίκανα να διαπραγματευτούν τα αιτήματά τους. Σε αυτό το πλαίσιο, με την έξωθεν απειλή και τα νέα λεξιλόγια της ελαττωμένης κρατικής κυριαρχίας και της «παγκόσμιας διακυβέρνησης», όπως και σε άλλες περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, από τη μέρα εισόδου στο Μνημόνιο το Μάιο του 2010 κυριαρχεί στα ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού ενός είδος ψυχολογικής τρομοκρατίας, καθώς και η αίσθηση του πανικού και φόβου για τις επικείμενες εξελίξεις και συνέπειες. Ο πολιτικός λόγος, σε συνδιασμό με τα κυρίαρχα ΜΜΕ καλλιεργούν το φόβο σχετικά με μια πιθανή έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη, σχετικά με τη

⁷ Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γ. Παπανδρέου σε ομιλία του σε εκδήλωση της Τράπεζας της Ελλάδος, όπου αναφέρει «Όσοι διαδηλώνουν, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά σε τόσες πλατείες ανά τον κόσμο, απευθύνονται σε εθνικά συστήματα δημοκρατίας, που σήμερα είναι αδύναμα, πολύ πιο αδύναμα από ό,τι παλιά – πέρα δηλαδή από τις ενδογενείς τους ατέλειες, που πρέπει και αυτές να αλλάξουν ή να αντιμετωπιστούν – και αιχμάλωτα σε παγκόσμιες εξουσίες, αλλαγές και αδυναμίες ενός παγκόσμιου περιφερειακού συστήματος» Ιούνιος 2010, διαθέσιμο στο <http://www.naftemporiki.gr/podcast/listenclip.asp?id=38043>

στάση πληρωμών, την κατάσταση της οικονομίας με τα κριτήρια των διεθνών οίκων αξιολόγησης⁸, την πιθανή άτακτη πτώχευση.

Αν όμως «το καθήκον της κυρίαρχης ιδεολογίας στην παρούσα κρίση είναι να επιβάλλει μιαν αφήγηση η οποία θα επιρρίψει την ευθύνη για την κατάρρευση όχι στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα καθαυτό, αλλά σε δευτερεύουσες και συγκυριακές παρεκκλίσεις (στις υπερβολικά ελαστικές φορολογίες, στη διαφθορά των μεγάλων χρηματοοικονομικών οργανισμών, και στις επιμέρους εγκληματικές πράξεις κατασπατάλησης δημοσίου χρήματος από μεμονωμένα πολιτικά πρόσωπα)»⁹, ομοίως η αφήγηση του πολιτικού λόγου της παρούσας κρίσης αναζητά τις «συγκυριακές παρεκκλίσεις». Η έννοια του εγκλήματος έρχεται επικουρικά, να θέσει σε ισχύ τον πολιτικό ιδεολογικό μηχανισμό, που στηρίζεται στην καλλιέργεια του φόβου ως βασικού συστατικού των ατομικών συμπεριφορών στις κυριαρχούμενες τάξεις. Η καθημερινή απειλή της κρατικής «χρεοκοπίας»¹⁰, η αδυναμία δανεισμού, τα υψηλά spreads, η δυσπιστία των ελεγκτών, η διόγκωση του χρέους, εγγράφονται καταστατικά στη καθημερινή βία της μισθωτής εργασίας, της απειλής των απολύσεων, της ανεργίας, δημιουργώντας την μαγιά υποστολής κάθε κοινωνικής διεκδίκησης, που με τη σειρά της οδηγεί στην κοινωνική πειθάρχηση και απονεύρωση.

Η οικονομική κρίση είναι επίσης αν όχι πρωτίστως μια κοινωνική κρίση. Όχι μόνο διότι η κρίση έχει άμεσες κοινωνικές επιπτώσεις, αλλά και για τον λόγο ότι οι αιτίες της πρέπει να αναζητηθούν στις κοινωνικές, ενίοτε στρεβλές, εξελίξεις. Η ιστορική εποχή που ζούμε σήμερα είναι δρομολογημένη στην κρίση. Ο δημόσιος λόγος,

⁸ Μαρκαντωνάτου Μ., «Το κράτος της δημοσιονομικής κρίσης και οι ρητορικές της έκτακτης ανάγκης, του οικονομικού πολέμου, και της υποχώρησης της κυριαρχίας», *Θέσεις*, τεύχος 118, Ιανουάριος – Μάρτιος 2012

⁹ Žižek, S., *Πρώτη Φορά σαν Τραγωδία και Μετά σαν Φάρσα*, Scripta, Αθήνα, 2011, σ. 36

¹⁰ Ακόμη και στην πραγματική πτωχευτική διαδικασία, κύριο μέλημα του διαχειριστή δεν είναι η επαναφορά στην κανονική λειτουργία αλλά το συμφέρον των πιστωτών.

πολιτικός, μιντιακός¹¹, κοινωνικός, έχει ευθυγραμμιστεί απόλυτα με την ασαφή και χαοτικά διευρυμένη έννοια της κρίσης, την οποία αναπαράγει και συντηρεί δίνοντάς της ιδιαίτερη φόρτιση. « Εκ πρώτης όψεως η κατάχρηση των όρων φαίνεται να αποδυναμώνει την οποιαδήποτε σημασία τους. Αν κάποια λέξη βρίσκεται σε «κρίση σημασίας» η λέξη αυτή είναι η κρίση: εδώ και 20 τουλάχιστον χρόνια ο τρέχων κοινωνικός λόγος επιμένει να τη χρησιμοποιεί άκριτα και αδιάκριτα για το χαρακτηρισμό όλων των κοινωνικών φαινομένων... Βρισκόμαστε έτσι σε μια εποχή διάχυτης «κρϊσεολογίας» που μας επιβάλλει ασφυκτικά και που, επιπλέον φορτίζει την εκάστοτε, περίπου εξ' ορισμού πια «κρίση» ή συγκυρία με καταστροφικές και απονενομημένες προεκτάσεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, νομιμοποιούν το υποτιθέμενο κατεπείγον οποιουδήποτε «μέτρου» για την αντιμετώπισή της, αλλά ταυτόχρονα τροφοδοτούν είτε την απόγνωση είτε την αποστασιοποίηση»¹²

Αυτή η ιδεολογική κρίση της κρίσης, αποτελεί το ιδανικό εφαλτήριο για τον ποιοτικό εκφυλισμό λέξεων, αντιλήψεων και εννοιών, αφού εξεταζόμενες στο πλαίσιο της σημερινής κοινωνικοοικονομικής κατάστασης οδηγούνται σε στρεβλώσεις ως προς την πρόσληψη του κοινωνικού κόσμου. Η έννοια του εγκλήματος, στη σημερινή συγκυρία, είναι αυτή που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία καθώς πλέον η ποινική έννοια του όρου έρχεται να σημάνει και άλλες δράσεις και ενισχύεται από ηθικο-ιδεολογικές συναρτήσεις. Η προσοχή μας στρέφεται στην έννοια του εγκλήματος σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, οι οποίες διαμορφώνουν μια διαχειριστική ανεπάρκεια των κρατικών μηχανισμών με αποτέλεσμα η έννοια αυτή να αποκτά χαρακτήρα κομβικής πολιτικής στρατηγικής. Οι κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις που παρατηρούνται ακολουθούνται

¹¹ Chomsky, N., *Τα ΜΜΕ ως Όργανο Κοινωνικού Ελέγχου και Επιβολής*, Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος, 1997

¹² Τσουκαλάς Κ. *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία, Κείμενα 1969-1996*, Αθήνα, τ. Α, Πλέθρον, 1996, σ. 221

από αλλαγές στο κυρίαρχο σύστημα αξιών, τον επανακαθορισμό λέξεων και εννοιών αλλά κυρίως επαναδιαμορφώνουν τις δομικές αναλογίες ανάμεσα στην ερμηνευτική προσέγγιση του κοινωνικού κόσμου και το σημασιολογικό φορμαλισμό στον οποίο οδηγεί η αυτονόμηση των σημαινόντων. «Εξαιτίας ακριβώς του ότι οι εννοιακές αποκρυσταλλώσεις και οι θεσμοί έχουν την τάση να «ταξιδεύουν» στο χώρο και το χρόνο, έχουν επίσης την τάση να παρακάμπτουν τις σημασιολογικές και κοινωνικές τους καταβολές... και μπορούν κάλλιστα να προσλάβουν κοινωνικές συνεκδηλώσεις που υπερβαίνουν και τροποποιούν τις λειτουργίες οι οποίες αντιστοιχούσαν στο αρχικό σημασιολογικό τους περιεχόμενο»¹³.

Πριν ωστόσο οι έννοιες και οι θεσμοί αποκτήσουν το ιδεολογικό τους περίβλημα και αποκρυσταλλωθούν πρέπει να σχηματιστεί το περίγραμμά τους. Στην δημιουργία και διάχυση του ιδεολογικού μορφώματος που κυριαρχεί εμπλέκονται όλοι όσοι διαχειρίζονται τις αναπαραστάσεις και στελεχώνουν τους θεσμούς. Ο ρόλος της πολιτικής είναι αναμφίβολα σημαντικός στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ κοινωνικού και νοητικού και επομένως με την παραγωγή της ιδεολογίας, η οποία σύνδεση νοητικού και κοινωνικού, αποκτά νόημα και δραστηριότητα μέσω της πολιτικής¹⁴. Οι «επιστημονικές κοινότητες» με κυρίαρχη την νομική επιστήμη, κινούνται στην ίδια κατεύθυνση, καθώς στον ιδεολογικό κόσμο των νομικών, ο κοινωνικός σχηματισμός εμφανίζεται σαν άθροισμα ελεύθερων και ίσων ατόμων τα οποία εν όψει υπέρτερων κοινών συμφερόντων θεσπίζουν κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς¹⁵. Ωστόσο «Οι λεγόμενες θεωρίες του ποινικού δικαίου που συνάγουν τις αρχές ποινικής πολιτικής από συμφέροντα της κοινωνίας, στο σύνολό τους

¹³ Τσουκαλάς Κ., *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία, Κείμενα 1969-1996*, Αθήνα, τ. Β, Πλέθρον, 1996, σ. 114

¹⁴ Γεωργούλας Α., «Σχεδιάγραμμα για την μελέτη της ιδεολογίας στη σημερινή Ελλάδα: Κοινωνικές θεωρίες και πολιτικός λόγος», *Θέσεις*, τεύχος 89, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2004, σ. 2

¹⁵ Δημούλης Α., «Από τη διγαμία στην αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου. Η ποινική καταστολή στο αστικό κράτος», *Θέσεις*, τεύχος 29, Οκτώβριος - Δεκέμβριος, 1989, σ.5

αποτελούν παραμορφώσεις της πραγματικότητας. Η κοινωνία στο σύνολό της δεν υπάρχει παρά στη φαντασία ορισμένων νομικών. Στην πραγματικότητα υπάρχουν μόνο ταξικά αντιτιθέμενα συμφέροντα»¹⁶.

Τόσο με την πολιτική όσο και με τη νομική επιστήμη, δηλαδή το δίκαιο, διαπλέκεται η ηθική. Τονίζοντας την ηθική διάσταση των γεγονότων, απολιτικοποιείται η πολιτική, όλα καταλήγουν να είναι θέμα ηθικής και οι αντιδράσεις της κοινωνίας αιτιολογούνται με όρους ψυχολογίας. Η ηθικοποίηση κινητοποιεί κατά κόρον το ιδεολόγημα του Σωστού και Λάθους, του Καλού και του Κακού, του εγκληματία και του νομοταγή φιλήσυχου πολίτη. Η έννοια του εγκλήματος όχι μόνο διευρύνεται αλλά αποτελεί βασικό στοιχείο της τρέχουσας νομικής διαχείρισης των εθνικών και διεθνών σχέσεων¹⁷. Ουσιαστικά σήμερα η ηθική της αποφυγής του κακού ή της απάντησης σε αυτό προτείνεται ως θεμέλιο της πολιτικής δράσης. Απουσιάζει δηλαδή η αναφορά στο πως μπορεί να είναι ένας καλύτερος κόσμος και το μόνο που μένει είναι η παράθεση των κινδύνων, των κακών, των απειλών που πρέπει να αποφύγουμε.

Οι τρεις αυτές κεντρικές έννοιες, πολιτική, δίκαιο, και ηθική, η μεταξύ τους διαπλοκή και η προβολή τους από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, δημιουργούν είτε κατά μόνας είτε συνδυαστικά, μια υπερμεγέθη έννοια του εγκλήματος, μια σκιά που απλώνεται παντού, κάνοντας μας να αναρωτούμαστε τελικά που βρίσκεται η αλήθεια του εγκλήματος. Η αλήθεια αυτή είναι νομικής, πολιτικής, ηθικής, υπαρξιακής ή κοινωνιολογικής φύσεως; Ή μήπως πάλι είναι ένα εκρηκτικό μείγμα από όλα, ένα

¹⁶ Πασουκάνις Ε. *Μαρξισμός και Δίκαιο*, (μτφρ. Ζορμπά Μ.), Αθήνα, Οδυσσέας, 1985, σ.87

¹⁷ Σωτήρης Π., «Ο Αλαίν Μπαντιού και το ερώτημα μιας ηθικής πέραν του Κακού», *Θέσεις*, τεύχος 88, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2004, σ. 1 όπου γίνεται λόγος για την έννοια του «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας» που κυρίως χρησιμοποιήθηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και που πλέον διευρύνεται υπερβολικά, ενώ στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η συζήτηση για το Ολοκαύτωμα και τα σοβιετικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, αφού τα ιστορικά αυτά ορόσημα θεωρούνται παραδείγματα κακού, σε βάρος οποιασδήποτε προσπάθειας ιστορικής τους ερμηνείας.

τελικό προϊόν που θα αντανακλά ή όχι το αρχικό του αίτιο; Αν ορίσεις κάτι σαν πραγματικό γίνεται πραγματικό ως προς τις συνέπειές του.

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Το γεγονός ότι βιώνουμε τη «βαθύτερη και μακροβιότερη οικονομική κρίση των μεταπολεμικών χρόνων»¹⁸, όπως αναπτύχθηκε και νωρίτερα, επιφέρει αναμφίβολα πολλαπλές συνέπειες και μεταβολές σε όλους τους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης. Η οικονομική κρίση επιφέρει αλλαγές στο κράτος, και το δίκαιο επιβάλλοντας τη διαφοροποίηση και αναπροσαρμογή των διαφόρων λειτουργιών του με τρόπο ώστε η παρέμβαση του κράτους στις κοινωνικές σχέσεις να επιτελέσει αποτελεσματικότερα το ρόλο της, να διασφαλίσει δηλαδή την αναπαραγωγή του κυρίαρχου οικονομικού σχηματισμού.¹⁹ Άλλωστε το κράτος και το δίκαιο δεν παραμένουν αναλλοίωτα αλλά αντικατοπτρίζουν στο περιεχόμενό τους στις θεμελιώδεις αρχές λειτουργίας του κυρίαρχου πολιτικοοικονομικού συστήματος, αφού αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας, ενώ την ίδια στιγμή την συνδιαμορφώνουν, και μεταβάλλονται αντίστοιχα προς τη διαδικασία ιστορικής εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας.

Αντίστοιχα και το περιεχόμενο της ρυθμιστικής παρέμβασης του συστήματος των ποινικών κανόνων που αναγορεύουν μια πράξη, συμπεριφορά σε έγκλημα, αποσκοπεί πρωτίστως στην κατοχύρωση και διασφάλιση των συμφερόντων της επικρατούσας δύναμης στον συγκεκριμένο χώρο και κοινωνικό σχηματισμό, όπως αυτός διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα των αντιτιθέμενων συμφερόντων των διαφόρων

¹⁸ Παπακωνσταντίνου Π. «Αν όχι τώρα πότε; Η κρίση του καπιταλισμού και η Αριστερά της κρίσης» στο: Βατικιώτης Λ. (επιμ) *Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης*, Αθήνα, Γόπος, 2010, σ.255

¹⁹ Ρούσης Γ. *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Αθήνα, Γκοβόστη, σ. 228

ομάδων. Άλλωστε «στις σύγχρονες κοινωνίες ο έλεγχος του εγκλήματος υποτάσσεται με αυξανόμενου ρυθμούς σε κοινωνικές πρακτικές οι οποίες, σε μεγάλο βαθμό, βασίζονται στην κατασκευή της συναίνεσης και αποσκοπούν στον έλεγχο του συνόλου μάλλον των μελών της κοινωνίας παρά των λίγων ανθρώπων που ευθύνονται γι' αυτό που ορίζεται επίσημα ως έγκλημα»²⁰. Κατά λογική συνέπεια ο ποινικός νόμος, η θέσπιση κανόνων μέσω των οποίων μια πράξη χαρακτηρίζεται ως εγκληματική, η ποινική καταστολή, τα μέσα δηλαδή και οι μέθοδοι που αποσκοπούν στην τήρηση του ποινικού νόμου, και η «ηθική δικαίωση» αυτών, η αποδοχή τους δηλαδή ως τέτοιων από την κοινωνία, είναι απλά επινοήση και επιλογή ενός συστήματος που έχει καταφέρει με οποιονδήποτε τρόπο, να μπορεί, εν τοις πράγμασι, να εξουσιάζει, να επιβληθεί δηλαδή ακριβώς ως «Εξουσία» στη συνείδηση της κοινωνίας, στη συνείδηση ενός συνόλου²¹. Κατά συνέπεια όταν γίνεται λόγος για το δίκαιο, και το οριζόμενο από αυτό έγκλημα, την ηθική ή ακόμα και την πολιτική δεν παραπέμπουμε σε κάποιες κατηγορίες ανθρωπολογικού ή υπερ-ιστορικού τύπου. Κάθε κοινωνικό σύστημα παράγει τις μορφές παρέκκλισης και κοινωνικού ελέγχου, οι οποίες όχι μόνο αντικατοπτρίζουν, αλλά και συντελούν στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων.

²⁰ Melossi D., *Lezioni di sociologia del controllo sociale*, CLUEB, Bologna, 1996, p. 170

²¹ Η θέση αυτή δεν αποτελεί ένα δογματικό προϊόν της μαρξιστικής θεωρίας αλλά υποστηρίζεται και από πληθώρα έγκριτων νομικών. Μεταξύ άλλων βλ. Μαγκάκης Γ. *Ποινικό Δίκαιο. Διάγραμμα γενικού μέρους*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1984, σ.107, όπου αναφέρει «...η αποστολή ενός σύγχρονου Ποινικού Δικαίου συνίσταται στην προστασία των κοινωνικών αξιών ... επιβάλλεται επομένως η αποδοχή της βασικής μαρξιστικής ανάλυσης ότι σε μια ταξική κοινωνία οι αξίες αυτές προκύπτουν μέσα από τη διαλεκτική της κοινωνικής διαδικασίας και ότι εκφράζουν επομένως το ισχύον κοινωνικοπολιτικό σύστημα με τις κρατούσες κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις» αλλά και ο Μανωλεδάκης Ι. *Ποινικό Δίκαιο: Άρθρα 1-49 ΠΚ, Επιτομή Γενικού μέρους*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2001, σ. 82 σημειώνει «οι κοινωνικές σχέσεις ρυθμίζονται με κανόνες που θέτει η υπερέχουσα βούληση μέσα στην κοινωνία η οποία καθορίζει τα υλικά εκείνα αγαθά που επιθυμεί αυτή να προστατεύσει ιδιαίτερα ... όπως γίνεται φανερό στην επιλογή των υλικών αγαθών και την προαγωγή τους σε έννομα αγαθά, κύριο ρόλο παίζει το συμφέρον των κρατούντων σε μια δεδομένη κοινωνία, που εκφράζεται με τη διατύπωση της υπερέχουσας βουλήσεώς τους». Με τους ανωτέρω συντάσσεται και ο Χαραλαμπίδης Α. *Σύνοψη Ποινικού Δικαίου: Γενικό Μέρος-Το έγκλημα*, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 137 «Το δίκαιο γενικότερα και το ποινικό δίκαιο ειδικότερα εμφανίζεται ως μέσο επιβολής των απόψεων της κρατούσας τάξεως στο κοινωνικό σύνολο».

Το έγκλημα επομένως συνιστά μέρος της ικανότητας της δοσμένης κοινωνίας να αναπαράγεται μαζί με τις μορφές κοινωνικών σχέσεων που τη χαρακτηρίζουν²². Ο λόγος δηλαδή περί εγκλήματος και εγκληματικότητας σε δεδομένες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, σχετίζεται κυρίως με τις μορφές κοινωνικού ελέγχου και αναπαραστάσεων, οι οποίες επιτρέπουν στο κοινωνικό σύστημα να αναπαράγεται με αυτά τα ποσοστά βίας και εγκλήματος που χαρακτηρίζουν την ίδια τη φύση των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων. Είναι άλλωστε προς το συμφέρον των ηγετικών ομάδων να μην απειλήσουν τις ίδιες τις βάσεις αυτής της κοινωνίας, άρα και της εξουσίας τους, εξαφανίζοντας το έγκλημα και τη βία. Αντιθέτως, η έννοια του εγκλήματος, διαστέλλεται και συστέλλεται, με τις αναγκαίες κάθε φορά προσθαφαιρέσεις ηθικών, πολιτισμικών και νομικών παραμέτρων, για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας²³. Η έννοια του εγκλήματος λοιπόν, δεν μπορεί να εξοστρακιστεί από το πολιτικό ή πολιτισμικό πεδίο στο οποίο ακριβώς βασίζεται²⁴. Όπως θα αναπτυχθεί στην συνέχεια, δεν είναι αυτή καθαυτή η έννοια του εγκλήματος το αντικείμενο της κοινωνικής αποδοκιμασίας, αλλά το κοινωνικό νόημα που προσδιορίζεται στη χρήση αυτού στον πολιτικό και μιντιακό λόγο, με βάση το οποίο κατασκευάζονται και οι κατηγορίες παρέκκλισης και τροφοδοτούνται στερεότυπα.

²² Melossi D., (1996), ό.π. p. 172

²³ Melossi D., *The Economy of Illigalities: Normal Crimes, Elites, and Social Control in Comparative Analysis*, Nelken, 1994, p.202-219

²⁴ Στις ΗΠΑ για παράδειγμα, όπου το πρόβλημα της βίας προβάλλεται ως ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα της αμερικανικής κοινωνίας, υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό νόμιμης ή νομιμοποιημένης βίας, από το δικαίωμα οπλοκατοχής ως τη διατήρηση της ποινής του θανάτου και τη συνεχή εμπλοκή των ΗΠΑ σε πολέμους ή πάσης φύσεως στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι υπάρχει ένα ευρύτατο πεδίο κοινωνικά ανεκτής βίας αντανακλάται και στις μορφές θεσμικής βίας για την καταπολέμηση του εγκλήματος (αυστηρές ποινικές νομοθεσίες, διατήρηση της ποινής του θανάτου, αυστηρές συνθήκες ελέγχου και πειθαρχίας ποινικού πληθυσμού). Όπως παρατηρούσε και ο Merton R., στο «Social structure and Anomic», *American Sociology Review*, 1938, τ.3 αλλά και ο Melossi D., (1994), ό.π. p. 211 «Αν η βία θεωρείται συχνά ως ένα νομιμοποιημένο μέσο επίτευξης κοινωνικών στόχων (πόλεμος), είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει ένα taboo γύρω από τη χρήση βίας σε περιστάσεις που δεν είναι επιθυμητό να θεωρηθεί ως νομιμοποιημένο μέσο επίτευξης στόχων. Οι ηγετικές ομάδες της κοινωνίας διαμέσου νόμων, διαμέσου πολέμων, στέλνουν κατά βάση το μήνυμα ότι μπορεί να υπάρξει κάτι καλό γύρω από τη βία, ότι η βία μπορεί να είναι χρήσιμη».

Οι ιδεολογικές πρακτικές εδραίωσης και αναπαραγωγής του κυρίαρχου λόγου για την κατηγορία του εγκλήματος έχουν άμεση σχέση επίσης με τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, καθώς οι διαδικασίες κατασκευής ειδήσεων μελετώνται ως ειδικότερες πρακτικές δραστηριοποίησης και υλοποίησης των ιδεολογιών για το έγκλημα²⁵. Οι διάφορες κατηγορίες ειδικών ή θεσμικών διαχειριστών της παρέκκλισης (primary definers)²⁶, έχουν ένα καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία της κυρίαρχης αναπαράστασης για τις συμπεριφορές που είναι εγκληματικές και παρεκκλίνουσες καθώς επίσης και για τον έλεγχό τους: ο κοινωνικός έλεγχος παρουσιάζεται σαν αυτόνομος από συγκρούσεις και συμφέροντα, λειτουργεί προς το συμφέρον όλων και είναι ευαίσθητος στην κοινή γνώμη, ενώ το έγκλημα αναπαριστά την αρνητική όψη της κοινωνικής συναίνεσης. Μέσα από αυτήν τη σύζευξη κοινωνίας-νόμου, η κοινωνία δεν αποτελείται από συγκεκριμένες ομάδες και συμφέροντα, αλλά αναπαρίσταται ως κοινωνία συναίνεσης. Στο πλαίσιο αυτής της γενικευμένης και παραπλανητικής ηθικής άποψης, το έγκλημα αναπαριστά την αρνητική όψη της κοινωνικής συναίνεσης και η ποινή την επιβεβαίωση των κοινωνικών αξιών. Τα συμβατικά ερμηνευτικά πλαίσια του εγκλήματος, θα πρέπει επομένως να ενταχθούν στον ιδεολογικό κύκλο που περιλαμβάνει και τους ίδιους τους φορείς επίτευξης κοινωνικής συναίνεσης και τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.

²⁵ Hall S., *Policing the crisis: Mugging, the State and Law and Order*, MacMillan, London, 1978 καθώς επίσης και Hall, S. & et. al., "Η αστινόμευση της κρίσης - η εξισορρόπηση των εκδοχών η εκμετάλλευση του Χάντσογουρθ". Στο Κομνηνού, Μ. & Λυριντζής, Χ. (επιμ.) *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1989, σελ. 273-323

²⁶ Είναι αυτοί που ο Hall S. αποκαλεί φορείς πρωταρχικού προσδιορισμού, αυτοί δηλαδή που διαμορφώνουν τους κυρίαρχους ορισμούς για το έγκλημα και τον εγκληματία αποτελώντας, κατά συνέπεια, πρωταρχική πηγή κοινωνικών αναπαραστάσεων. Σχετικά βλ. επίσης και άρθρο του Melossi D. «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», στο Κουκουτσάκη Α. (επιμ.), *Εικόνες εγκλήματος*, Αθήνα, Πλέθρον, 1999 όπου προβάλλει ως επιχείρημα ότι τόσο ο επιστημονικός λόγος για το έγκλημα, όσο και η αναπαράσταση του εγκληματία στο μυθολογικό λόγο και τις εικόνες, που διαμορφώνονται στην κοινή γνώμη, είναι θέματα δομικά καθορισμένα από το είδος και τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στο πλαίσιο της οποίας δημιουργούνται και αναπαράγονται αυτές οι εικόνες.

3. ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

Η ηθική και το δίκαιο, για τον μαρξισμό και τον ιστορικό υλισμό, ανήκουν στο «εποικοδόμημα»²⁷, το οποίο αποτελεί σε κάθε κοινωνία ένα σώμα κοινωνικής συνείδησης που αντανακλά, αντεπιδρώντας παράλληλα, την οικονομική βάση της εκάστοτε κοινωνίας, βάση που συγκροτείται επάνω στην ενότητα παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων. Η ηθική και το δίκαιο κάθε εποχής πηγάζουν από τις παραγωγικές σχέσεις, ως μέρη του εποικοδομήματος που αναγείρεται με βάση αυτές. Τα μέρη του εποικοδομήματος βρίσκονται και αυτά σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους. Έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η ενότητα συμφερόντων σε μια κοινωνία, τόσες περισσότερες πράξεις χαρακτηρίζονται ως ηθικές, ενώ το αντίθετο φαινόμενο παρουσιάζεται στις κοινωνίες όπου επικρατεί μεγαλύτερη διαίρεση και αντιπαλότητα συμφερόντων.

Η βασική ιδέα συνίσταται στο ότι «το σύνολο των παραγωγικών αυτών σχέσεων, αποτελεί το οικονομικό οικοδόμημα της κοινωνίας, τη βάση την υλική, που πάνω της υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό οικοδόμημα και που σ' αυτήν αντιστοιχούν ορισμένες πάλι κοινωνικές μορφές συνείδησης. Όταν μεταβάλλεται η οικονομική βάση, ανατρέπεται λιγότερο ή περισσότερο, γρηγορότερα ή αργότερα, ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα. Όταν αντικρίζουμε τέτοιου είδους ανατροπές θα πρέπει να ξεχωρίζουμε την υλική ανατροπή των οικονομικών όρων της παραγωγής από τις νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές ή φιλοσοφικές

²⁷ H. Collins, *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1991, σ. 174

μορφές, κοντολογής από τις ιδεολογικές μορφές που μ' αυτές συνειδητοποιούν οι άνθρωποι αυτή τη σύγκρουση και την αποτελειώνουν»²⁸.

Το βάθαιμα της κρίσης, αναγκάζει το ταξικό κατεστημένο να δράσει απολύτως ορθολογικά για το συμφέρον του, πέρα από νομικές κατοχυρώσεις, ηθικά minimum, πέρα από την λαϊκή νομιμοποίηση, την οποία προσπαθεί να εξασφαλίσει μέσω των ΜΜΕ. «Μια απλή καπιταλιστική κρίση είναι αρκετή για να φέρει την «κοινή λογική» σε αδιέξοδο» έλεγε το Τρότσκι²⁹, για να συμπληρώσει πως το δόγμα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», είναι καθολικό και όχι ιησουίτικο, αφού ο σκοπός επίτευξης των συμφερόντων της άρχουσας τάξης αγιάζει όποια μέσα κι αν χρησιμοποιούνται για την υλοποίησή του.

3.1. ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΚΟΥ

Η έννοια του κακού και του καλού έχει αποκτήσει μια ιδιαίτερη βαρύτητα στην τρέχουσα πολιτική και θεωρητική σκηνή. Η φραστική αυτή επιλογή, μόνο τυχαία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αφού ήδη διαφαίνεται μια προσπάθεια να νομιμοποιηθεί και να εξηγηθεί μια ευρύτερη πολιτική μεταστροφή με όρους όχι πλέον μιας σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικές πολιτικές στρατηγικές, και ανταγωνιστικά συμφέροντα, αλλά μιας απόλυτης ηθικής ανάγκης να αποτρέψουμε την κυριαρχία του κακού. Ανασύρονται, για το λόγο αυτό από τη δεξαμενή εννοιολογήσεων, λέξεις που επαναφέρουν στη δημόσια αρένα αυτά τα νοήματα, προσδιορίζοντας μεμονωμένα και διακριτά συμβάντα ως μέρος μιας γενικευμένης απειλής ή ως προειδοποιητικά αυτού που πρόκειται να συμβεί. Ο πιο ενδιαφέρον σημειολογικά όρος είναι αυτός του «εγκλήματος», ως στοιχείο ενός επικοινωνιακά

²⁸ Κ. Μαρξ, *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Αθήνα, εκδ. Οικονομικής και Φιλοσοφικής Βιβλιοθήκης 1956, σελ. 7.

²⁹ Τρότσκι Λεόν, *Η ηθική του και η ηθική μας*, (μτφρ. Θ. Θωμαδάκης), Αθήνα, Παρασκήνιο, 1999,2000

ιδιαίτερα αποτελεσματικού κώδικα, καθώς το περιεχόμενό του είναι ευρέως κατανοητό. Ο όρος αυτός περιφέρει την ασάφειά του στον χρόνο νοηματοδοτώντας το ποιοτικό ή ποσοτικό περιεχόμενο της απειλής.

Ο πολιτικός και μιντιακός λόγος της εποχής μας βομβαρδίζεται από μεταλλάξεις και εννοιολογικές παρεκβάσεις της έννοιας του «εγκλήματος» με αποτέλεσμα να καθίσταται ιδιαίτερος συσκοτιστικός. Φαίνεται να είναι μάλλον η συνθήκη, αυτή που παρήγαγε μέχρι τώρα και συνεχίζει να παράγει, τα υποκείμενα της απειλής και όχι το αντίστροφο, δηλαδή η δράση των υποκειμένων να παράγει τη συνθήκη. Τα υποκείμενα ανασύρονται μέσα από τη συνθήκη που νοηματοδοτείται σαν «έγκλημα» και προσωποποιούν την απειλή. Αυτή η ασάφεια αφήνει την ταυτότητα του φορέα της απειλής ανοικτή στο ενδεχόμενο να αποσαφηνιστεί μέσα από την εκάστοτε συνθήκη. Έτσι ο όρος «έγκλημα» με τη συνεχή του παρουσία στην εκφορά του δημόσιου λόγου σε σχέση με τη σύγχρονη κρίση, την υπερδιόγκωση του σημασιολογικού του περιεχομένου, και την ιδεολογική χρήση της έννοιας του κακού γενικά, καταλήγει να συσκοτίζει τους πραγματικούς αιτιακούς μηχανισμούς, αφού αποσιωπούνται σημαντικοί παράμετροι του όρου, καταλήγοντας να χρησιμοποιείται για να δημιουργηθούν τα αναγκαία σκιάχτρα στο κοινωνικό σώμα και να δοθεί αντικειμενική φόρτιση σε αξιολογικές κρίσεις.

Η ηθική και το ποινικό δίκαιο αποτελούν το πλέον κατάλληλο εφελτήριο, διαχωρίζοντας σαφώς τις κατηγορίες του καλού και του κακού. Από τους σημαντικότερους μηχανισμούς σε αυτή την κατεύθυνση είναι η προσωποποίηση του κακού με τη δημιουργία της κατηγορίας του εγκλήματος και του εγκληματία. Η ηθική κάνει το πρώτο βήμα διακρίνοντας το Καλό από το Κακό. Το ποινικό δίκαιο κάνει το δεύτερο βήμα καταλογίζοντας την πλευρά του Κακού στον εγκληματία. Το άτομο μπορεί να ταυτισθεί με την καλή πλευρά, αφού προβάλλει την κακή πλευρά του στον

εγκληματία, ο οποίος παίζει τον ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου. Με τον τρόπο αυτό οι συμπεριφορές που έχουν αρνητικά αποτελέσματα για άλλους ανθρώπους ή για τη φύση, νομιμοποιούνται³⁰.

Η ηθική και το ποινικό δίκαιο διαμορφώνουν με αυτόν τον τρόπο, το έγκλημα ενώ την ίδια στιγμή δαιμονοποιούν ορισμένες συμπεριφορές και πράξεις. Η δαιμονοποίηση αυτή πραγματοποιείται σε περιόδους ύφεσης στα πλαίσια μιας ρυθμισμένης και ορθολογικής διαδικασίας. Ο ορθολογικός και προβλέψιμος χαρακτήρας της δαιμονοποίησης είναι συνεπής ως προς τους στόχους του, επικράτηση δηλαδή της αντίληψης ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να είναι είτε μόνο νόμιμη είτε μόνο παράνομη, κατά συνέπεια απλούστευση-κάθαρση της συνείδησης και μονοδιάστατη και προβλέψιμη απόδοση ευθυνών.

Στην ίδια λογική κινείται και η λειτουργία του δίκαιο και η εξ' αυτού προκύπτουσα τάξη πραγμάτων, η έννομη τάξη, αφού αναγορεύεται ως η κατ' εξοχή φυσική κοινωνική κατάσταση, που υπερίπταται της οικονομίας, της ιδεολογίας, για να καθορίσει ακριβώς τα πλαίσια και τα όρια της λειτουργίας της πολιτικής, της οικονομίας, της ιδεολογίας. Ο κοινωνικός και πολιτικός συσχετισμός των δυνάμεων επομένως, καθορίζει όχι μόνο προς πια κατεύθυνση θα μετασχηματισθεί ή θα αποκρυσταλλωθεί το θεσμικό και το νομικό πλαίσιο άσκησης της εξουσίας αλλά και το κυριότερο πως θα ερμηνευτεί και πως θα εφαρμοστεί αυτό το πλαίσιο, πως δηλαδή θα ασκηθεί η εξουσία στο εσωτερικό του. Με τον τρόπο αυτό, η έννομη τάξη που οργανώνεται από το δίκαιο δεν αφήνει περιθώρια για να διαμορφωθεί μια «πολιτική» ή «οικονομική» ή «ιδεολογική» παραβατικότητα. Η παράβαση του δικαίου και του νόμου προσλαμβάνει δηλαδή εξ' ορισμού το χαρακτήρα ποινικού αδικήματος, ενός

³⁰ Karl Kraus, *Ηθική και Εγκληματικότητα (1908)*, (μτφρ. Α.Παρθένης), Αθήνα, Opera, σελ. 86, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά «...Το κακό ευημερεί ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται από ένα ιδανικό»

αδικήματος που δεν έχει άλλο κοινωνικό πρόσημο πέρα από το ότι διαπράττεται στο επίπεδο του δικαίου και του ποινικού νόμου και ως τέτοιο καταστέλλεται³¹.

3.2. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

Το περιεχόμενο του ποινικού δικαίου, ο προσδιορισμός δηλαδή της έννοιας του εγκλήματος, αλλά και ο τρόπος εφαρμογής των κανόνων του, είναι μεγέθη ιστορικά μεταβαλλόμενα. Η νομική επιστήμη διακρίνεται από ιστορική αστάθεια και κοινωνιολογική ρευστότητα του αντικειμένου της αφού οι νόμοι καταργούνται με μια κίνηση των αρμοδίων οργάνων (ιστορική αστάθεια) και η θέσπιση κανόνων δικαίου δεν αποτελεί επαρκή προϋπόθεση για την πραγματική εφαρμογή τους (κοινωνιολογική ρευστότητα της κανονιστικής δύναμης). Η ιστορία του ποινικού δικαίου ταυτίζεται με τη διαδοχή σχολών, που χάρη στην διαλεκτική σύνθεση των απόψεων διαπρεπών επιστημόνων οδήγησαν το ποινικό σύστημα στην σημερινή του μορφή. Τα φυσικά δεδομένα και κυρίως το έγκλημα, αλλάζουν απλώς εξωτερική μορφή τροφοδοτώντας τους ειδικούς με νέα ερεθίσματα που εκείνοι επεξεργάζονται³². Σε αυτό το είδος «καθαρής επιστήμης» έχει ασκηθεί καταλυτική κριτική³³.

³¹ Α. Μανρωμάτη και Γ. Μηλιός, «Πολιτική εξουσία, δίκαιο και κρατική καταστολή», *Θέσεις-Τριμηνιαία Επιθεώρηση*, τεύχος 18, Ιανουάριος-Μάρτιος 1987, σελ. 3 όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά «...είναι λοιπόν λανθασμένος ο ισχυρισμός ότι η ποινικοποίηση των πολιτικών συγκρούσεων αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του σύγχρονου «αυταρχικού» αστικού κράτους. Η ποινικοποίηση αποτελεί τον ειδικά καπιταλιστικό γενικό τρόπο καταστολής ήδη από την πρώτη στιγμή της γέννησης της καπιταλιστικής εξουσίας. Πρόκειται για τον ειδικά καπιταλιστικό (δηλ. ιστορικά μοναδικό) τρόπο άσκησης της αποτρεπτικής λειτουργίας της εξουσίας...».

³² Μάρξ Κ. *Για το κράτος*, Μηλιός Γ. (επιμ.), (μτφρ. Κυπριανίδης Τ.) Αθήνα, 1989, διαθέσιμο στο <http://allotriosi.wordpress.gr> σελ. 72 σημειώνει «...Μ' αυτόν τον τρόπο η πολιτική και αστική ιστορία διαλύεται ιδεολογικά σε μια ιστορία κυριαρχίας αλληλοδιαδεχόμενων νόμων. Αυτή είναι η ειδική αναπατή των νομικών και των πολιτικών».

³³ Μάρξ Κ. ό.π. «Κατά τον ίδιο τρόπο μπορεί κανείς να διαχωρίσει εδώ το δίκαιο από την πραγματική του βάση και μετά να συναγάγει μια «άρχουσα βούληση»... που έχει τη δική της αυτόνομη ιστορία στα δημιουργήματά της, τους νόμους.»

Η διάκριση των κανόνων του δικαίου και των κανόνων της κοινωνικής ηθικής δεν εντοπίζεται στο τι αλλά στο πως προσεγγίζουν τα αντικείμενα των ρυθμίσεών τους. Η έννομη τάξη είναι μια τάξη βίαιου καταναγκασμού, ενώ η ηθική τάξη περιορίζεται στη θεωρητική αποδοκιμασία ή αποδοκιμασία της ανθρώπινης συμπεριφοράς χωρίς περιθώρια άσκησης φυσικής βίας στους παραβάτες της. Αν ως καταναγκασμός θεωρηθεί ο μηχανισμός καταναγκαστικής εκτέλεσης, δηλαδή ο μηχανισμός της κρατικής βίας, που εξαναγκάζει τα πρόσωπα σε συμμόρφωση με τις νομικές τους υποχρεώσεις, τότε όντως η ηθική³⁴ διαφοροποιείται κατά το σημείο αυτό από το δίκαιο, αφού η άσκηση της αρετής γίνεται σ' ένα χώρο πέρα και πάνω από το χώρο κρατικής βίας. Η αρετή δηλαδή δεν έχει την ανάγκη του κράτους³⁵.

Η ρύθμιση αυτή πετυχαίνει την επιβολή της όταν παρουσιάζεται απομακρυσμένη από την καθημερινότητα, την οποία δεν πρέπει, δεν είναι κοινωνικά ωφέλιμο να παραβιάσουν οι άνθρωποι. Αυτό το πρέπει που συνοδεύει στους παραπάνω θεσμούς, ένα απριорικό πρέπει που θυμίζει την καντιανή κατηγορική προσταγή, είναι ένα ιδεαλιστικό κατασκεύασμα απαραίτητο για τη διατήρηση της συνοχής της εκάστοτε κοινωνίας. Η συνοχή αυτή όμως δεν είναι ουδέτερη αλλά ταξικά προσδιορισμένη. Οι ρυθμίσεις αυτές επιβάλλονται ή κατάγονται από την άρχουσα τάξη η οποία και έχει τη δύναμη επιβολής και διασποράς της ιδεολογίας που στηρίζει την κυριαρχία της. Έτσι λοιπόν και η κρατούσα ηθική και το εφαρμοστέο δίκαιο, είναι η ηθική και το δίκαιο της άρχουσας τάξης.

³⁴ Δεν πρέπει να συγχέουμε τη λειτουργία της φιλοσοφικής (μεταφυσικής) ηθικής με εκείνη της κοινωνικής ηθικής. Στο πλαίσιο της φιλοσοφικής ηθικής η αυτονομία της βούλησης και επομένως η ελευθερία των επιλογών της, είναι όντως η ύψιστη αρχή της ηθικής. Η ηθικότητα αναφέρει ο Κάντ είναι η σχέση των πράξεων με την αυτονομία της βούλησης. Αντιθέτως οι κανόνες της κοινωνικής ηθικής έχουν ετερόνομη διάσταση. Οι άνθρωποι συμμορφώνονται μαζί τους επειδή έχουν υποχρέωση κάτω από την πίεση που ασκεί η κοινωνική συνείδηση. Βλ. Εμμ. Καντ, *Η ηθική φιλοσοφία, Οι αρχές της μεταφυσικής των ηθών*, (μτφρ. Κορκοφίγκα Ν.), Αθήνα 1937, σ. 66.

³⁵ Χαμπέρμας Γ., *Το πραγματικό και το ισχύον: Συμβολή στη διαλογική θεωρία του δικαίου και του δημοκρατικού κράτους δικαίου*, (μτφρ. Λουπασάκης Θ.), Αθήνα, Λιβάνης, 1996, σ. 203

Το δίκαιο ως αντανάκλαση των οικονομικών σχέσεων μιας δοσμένης κοινωνίας, σταθεροποιεί την ιδεολογία του κράτους, αφού «η εξουσία παρουσιάζεται αποκλειστικά και μόνο σαν δίκαιο, δηλαδή συγχωνεύεται ολοκληρωτικά με τον αφηρημένο αντικειμενικό κανόνα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένα κρατικό προπέτασμα της ταξικής κυριαρχίας η οποία ασκείται πλέον μέσω ορθολογικών και δικαίων νομικών κανόνων»³⁶. Συνέπεια είναι να προσλαμβάνει πάντοτε η κρατική καταστολή ποινικό πρόσημο. Η νομική οργάνωση της καταστολής παίρνει τη μορφή ποινικού συστήματος. Η καθολική και ίση ποινική μεταχείριση συμβάλλει ουσιαστικά στην αναπαραγωγή της υπάρχουσας ταξικής ανισότητας.

Έτσι γίνεται φανερό ότι δίκαιο, κράτος και αστική ηθική είναι συγκοινωνούντα δοχεία. Προς επίρρωση αυτού, θα μπορούσαμε να αναλογιστούμε την έννοια της ισότητας των ανθρώπων, η οποία από ηθικός πανανθρώπινος κανόνας, έγινε κανόνας δικαίου με την διατύπωση ισότητα των πολιτών που σημαίνει πολιτική και όχι οικονομικο-κοινωνική ισότητα. Ο ηθικός αυτός κανόνας με την γενίκευση των οικονομικών σχέσεων και την ανάγκη τα συμβαλλόμενα μέρη να αναγνωρίζονται ως νομικά ίσα, έγινε καθοριστικός για την ροή της κυκλοφορίας και την εδραίωση των νέων παραγωγικών σχέσεων, μετεξελίχθηκε σε κανόνα δικαίου, ακριβώς επειδή πλέον εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης.

Έτσι η ποιοτική διαφορά ηθικής και δικαίου, σύμφωνα με την μετατροπή των ποσοτικών αλλαγών σε μια νέα ποιότητα, είναι ο βαθμός (ποσότητα) εξυπηρέτησης των συμφερόντων της άρχουσας τάξης, και αυτή η ποιοτική διαφορά εκφράζεται με τον καταναγκαστικό χαρακτήρα του δικαίου, γνώρισμα που δεν διακρίνει τον ηθικό κανόνα³⁷. Ακόμη ένα παράδειγμα διαπλοκής δικαίου, ηθικής και κράτους, είναι το αδίκημα της τοκογλυφίας. Στη φάση που η χαμηλή οργάνωση του πιστωτικού

³⁶ Πασουκάνις ό.π.

³⁷ Βαζιούλιν Β. Α., *Η Λογική της Ιστορίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004

συστήματος και των κεφαλαιακών σχέσεων δεν απαιτούσε κρατικό έλεγχο και τη ρύθμιση του ύψους των επιτοκίων, δεν υπήρχε η έννοια της τοκογλυφίας ως έγκλημα. Η κατηγορία της τοκογλυφίας, δεν μπορούσε να προσλάβει μέχρι τότε παρά μόνο μια ηθική υπόσταση. Γίνεται με τον τρόπο αυτό αντιληπτό ότι τα δομικά χαρακτηριστικά του δικαίου³⁸ συμπυκνώνουν το γενικό κεφαλαιοκρατικό συμφέρον.

3.3. ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

«Η στέρηση της ελευθερίας για ορισμένο διάστημα που αποφασίζει το δικαστήριο είναι η χαρακτηριστική μορφή με την οποία το σύγχρονο Ποινικό Δίκαιο, υλοποιεί την αρχή της ισότιμης αποζημίωσης. Η μορφή συνδέεται ασυνείδητα αλλά πολύ βαθιά με την παράσταση του αφηρημένου ανθρώπου και της αφηρημένης εργασίας που μετριέται σε χρόνο (...) Για να προωθηθεί η ιδέα της δυνατότητας αποζημίωσης του εγκλήματος με ένα ανάλογο ποσό ελευθερίας, χρειάστηκε όλες οι συγκεκριμένες μορφές του κοινωνικού πλούτου να αναχθούν στην απλούστερη και πιο αφηρημένη μορφή, στην ανθρώπινη εργασία που μετριέται με το χρόνο»³⁹. Μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα σημαίνει ταυτόχρονα μετατροπή της σε στοιχείο του κεφαλαίου, σε μεταβλητό κεφάλαιο, σημαίνει υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.

Στην περίπτωση λοιπόν που στην έννοια του εγκλήματος εντάσσεται πέρα από την περίπτωση του μεμονωμένου κακοποιού, η κοινωνική δράση και τα κινήματα που προσκρούουν στα όρια της νομιμότητας, τα οποία ορίζει το αστικό κράτος ενώ

³⁸ Πασουκάνις ό.π. σ.170 «Απ' όλα τα είδη δικαίου το Ποινικό Δίκαιο είναι ακριβώς εκείνο που έχει την εξουσία να αγγίζει το ξεχωριστό πρόσωπο με τον πιο άμεσο και σκληρό τρόπο. Ο νόμος και η ποινή που τιμωρεί την αθέτησή του, είναι γενικά στενά συνδεδεμένα, με τέτοιο τρόπο ώστε το Ποινικό Δίκαιο παίζει σαν να λέμε, απλούστατα, το ρόλο του αντιπροσώπου του δικαίου: είναι το τμήμα που υποκαθιστά το όλο.» ενώ λίγο αργότερα σ. 185 συνεχίζει «Στην πραγματικότητα η ποινική καταστολή, τόσο πριν όσο και μετά την εμφάνιση της κοινωνιολογικής και ανθρωπιστικής τάσης της εγκληματολογίας, είχε περιεχόμενο κοινωνικής άμυνας, ή ακριβέστερα άμυνας της κυρίαρχης τάξης».

³⁹ Πασουκάνις ό.π. σ. 1823

ταυτόχρονα, η ποινή δεν αντικατοπτρίζει παρά την απαίτηση του νόμου που με τη σειρά της καθορίζει τον κοινωνικά ισοδύναμο με το αδίκημα χρόνο στέρησης της ελευθερίας, τότε η λειτουργία άσκησης της εξουσίας υπόκειται αποκλειστικά στις διακυμάνσεις της πολιτικής και κοινωνικής συγκυρίας της πάλης των τάξεων. Το Ποινικό δίκαιο φαίνεται να εμπνέεται και να είναι ομόλογο με της αγοραίες αντιλήψεις που επικρατούν στον καπιταλισμό⁴⁰. Κεντρικό οπότε ζήτημα είναι η «αποοικονομοποίηση» και «αποϊδεολογικοποίηση» του ποινικού δικαίου.

Στο πλαίσιο άσκησης της καπιταλιστικής εξουσίας στην Ελλάδα, η ποινική νομοθεσία, ανήκει στο φιλελεύθερο ή κλασικό ποινικό δίκαιο. Η έννομη σχέση παρίσταται στα πλαίσια αυτής της εκδοχής του ποινικού δικαίου, ως συνάρτηση κάποιων «έννομων αγαθών» τα οποία με τη σειρά τους αντιστοιχούν σε ένα υλικό περιεχόμενο. Αφορούν αντικείμενα ή και κοινωνικές πρακτικές, όχι απλώς ιδέες, βουλήσεις, ή προθέσεις. Το κλασικό ποινικό δίκαιο καταστέλλει επομένως παραβατικές εκδηλώσεις με υλική υπόσταση. Βουλευτικές παράμετροι υπεισέρχονται και προσμετρώνται μόνο εφόσον εκδηλωθεί κατά τρόπο υλικό η προσβολή ενός εννόμου αγαθού. Το έννομο αγαθό εκπληρώνει επομένως κυρίως δεοντολογική λειτουργία, δείχνοντας πια αντικείμενα έχουν ανάγκη προστασίας, μεταφέροντας στο ποινικό δίκαιο τις αξίες της συνταγματικής τάξης, αξιολογεί τις ποινικές απαγορεύσεις αναγορεύοντας σε θεμιτές όσες προστατεύουν υλικά αντικείμενα και αθέμιτες (ψευδοεγκλήματα) όσες τιμωρούν ιδέες, ηθικές στάσεις.

Η διάκριση μεταξύ αληθινών και ψεύτικων αγαθών και εγκλημάτων είναι ιδεολογική και δεν έχει κανένα αντίστοιχο στη λειτουργία του ποινικού δικαίου. Επειδή ακριβώς παρεμβαίνει μόνο μετά την υλική εκδήλωση της παραβατικής πράξης, απέχοντας από την αξιολόγηση ανεκδήλωτων βουλευτικών καταστάσεων, το

⁴⁰ Christie N., *Crime Control as Industry: Towards Gulags Western Style*, London: Routledge, 1994

κλασικό ποινικό δίκαιο αποκτά μια τεράστια ιδεολογική και νομιμοποιητική εμβέλεια για το καπιταλιστικό σύστημα, αφού αποκρύβει το χαρακτήρα του ως τρόπος οργάνωσης καπιταλιστικής καταστολής, δυσχεραίνει την πολιτικοποίησή του, και παρουσιάζεται ως η ορθολογική μέθοδος άμυνας απέναντι στο έγκλημα που αποκλειστικά εκείνο ορίζει⁴¹.

Ακόμη και κατά τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων και εκτέλεσης ποινών, τα βουλητικά στοιχεία συμπεριφοράς του δράστη, ασκούν καθοριστική επιρροή, αφού αξιολογούνται κατά συνείδηση από τη δικαστική αρχή κατά τον ίδιο τρόπο που κρίνονται και τα εξωτερικά ως προς το έγκλημα αποτελέσματα της ταξικής πάλης που διαμορφώνουν τη βαρύτητα της κύρωσης. Η τελική τιμώρηση επομένως, ελάχιστη σχέση έχει να κάνει με το «αντικειμενικό» δεδομένο της υλικής σημασίας και της αξίας του εννόμου αγαθού. Η ιδεολογική χρησιμότητα επομένως της έννοιας του εννόμου αγαθού, ως γενεσιουργός αιτία και συστηματική μήτρα εγκλημάτων, έγκειται κυρίως στο ότι χρησιμοποιώντας την προφάνεια του κριτηρίου της υλικότητας, αναδεικνύεται έντεχνα η αναγκαιότητα ποινικής προστασίας των γενικών καπιταλιστικών αγαθών. Εκείνο που μεταβάλλεται δεν είναι το αντικείμενο προστασίας αλλά η κρίση για το ποιες συμπεριφορές είναι σε ορισμένη συγκυρία επιβλαβείς και τιμωρητέες.

Σύμφωνα με τα παραπάνω η έννοια του εννόμου αγαθού, αποτελεί μια από της οφθαλμαπάτες της νομικής ιδεολογίας που μετουσιώνεται σε ιδεολογική πραγματικότητα στο μέτρο που λειτουργεί αποτελεσματικά χάρη στο «επιστημονικό κύρος» της θεωρίας και εμφανίζεται με τον τρόπο αυτό να προστατεύει υλικά αντικείμενα, σύμφωνα με την έννοια της Δικαιοσύνης. Η κρατικοποίηση του δικαίου, η εισαγωγή δηλαδή του κρατισμού εκεί που προηγουμένως κυριαρχούσε το

⁴¹ Μαντομάτη Α. & Μηλιός Γ. «Πολιτική Εξουσία, Δίκαιο και Καταστολή», *Θέσεις*, Αθήνα, τεύχος 18, Ιανουάριος Μάρτιος 1987, σ. 5

«υποκείμενο» και η «κοινωνία των πολιτών», εγγράφει την τάση να αξιολογούνται βουλευτικές ή και προπαρασκευαστικές παράμετροι που στρέφονται κατά του κράτους και του πολιτεύματος και της κοινωνικής ειρήνης. Πρόκειται για την νομοθεσία κατά της τρομοκρατίας⁴², αλλά και κάθε νομοθεσία που αφορά αδικήματα που αξιολογούνται ως «πράξεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς». Είναι ακριβώς τότε που διαφαίνεται η εκπόρευση της νομιμότητας από την κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων⁴³. Η ταύτιση παραβατικής πράξης και βουλευτικής παραμέτρου και όχι η εισβολή του κράτους στην κοινωνία, σηματοδοτεί τη μετατόπιση από το φιλελεύθερο στο συντηρητικό δίκαιο. Πίσω από τους μετασχηματισμούς αυτούς του ποινικού δικαίου δεν κρύβεται παρά ένας μετασχηματισμός της πολιτικής φάσης της πάλης των τάξεων μέσα σε μια περίοδο μετασχηματισμού των οικονομικών συσχετισμών.

3.4 ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

Οι μεταβολές στην πολιτική λειτουργία του κράτους και του δικαίου συνοδεύονται αναπόφευκτα από αλλαγές στις άλλες λειτουργίες του. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης είναι σύνηθες να επαναπροσδιορίζεται συνολικά ο ρόλος των τιμωρητικών μηχανισμών καθώς προβάλλεται ως μείζον το διακύβευμα αυτό της αποκατάστασης της τάξης. Η σκλήρυνση της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους παρατηρείται κυρίως σε περιόδους αμφισβήτησης του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος. Στην περίπτωση αυτή τίθεται θέμα επιβίωσης της κυρίαρχης τάξης οπότε καθίσταται αναγκαία η ένταση των προσπαθειών για καταστολή. Σ' ένα τέτοιο

⁴² Μανιάτης Γ. «Τρομοκρατία και Ηθική», *Ουτοπία Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού*, τευχ. 60, Μάιος – Ιούνιος 2004

⁴³ Οι νόμοι του «τεντυμποϊσμού» στο παρελθόν, οι νόμοι κατά του χουλιγκανισμού σήμερα, οι ποινικές διατάξεις για την απρόκλητη φθορά, εξύβριση, σωματική βλάβη, συνοπολογίζουν για την ποινική αξιολόγηση της παραβατικής συμπεριφοράς κοινωνικές, ιδεολογικές και βουλευτικές παραμέτρους. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά την εκλογική νίκη της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ το 1981, η κυβέρνηση κατήργησε το νόμο 4000 του τεντυμποϊσμού για να τον επαναφέρει ουσιαστικά τμηματικά με τη νομοθεσία κατά των αντικοινωνικών ομάδων με τους νόμους περί απρόκλητης εξύβρισης, φθοράς, σωματικής βλάβης.

πλαίσιο αναδεικνύονται δυο αλληλεξαρτώμενα φαινόμενα, πρώτον μια ενίσχυση του κατασταλτικού και πολιτικού μηχανισμού⁴⁴ και δεύτερον μια διεύρυνση της κατηγορίας του «εσωτερικού εχθρού» η οποία τείνει να περιλαμβάνει όλο και περισσότερα πληθυσμιακά στρώματα.

Σημειώνεται επίσης, μια τάση απώλειας ορισμένων χαρακτηριστικών που λειτουργούσαν ως ένας σχετικός φραγμός της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους. Παρατηρείται συχνά, κάμψη του τεκμηρίου αθωότητας, αοριστία των ποινικών νόμων, παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, παραβίαση της αρχής της νομιμότητας, παραβίαση της αρχής της αντικειμενικής ποινικής ευθύνης, ποινικοποίηση σκέψης και των ιδεών⁴⁵.

Πιο συγκεκριμένα, στη χώρα μας παρατηρείται, βάσει των ανωτέρω, μια γενικότερη σκλήρυνση της κατασταλτικής λειτουργίας και σε ότι αφορά συγκεκριμένα την καταστολή της λαϊκής διαμαρτυρίας. Αυτό εκφράζεται σε νομοθετικό επίπεδο με την υιοθέτηση νόμων που δυνητικά τουλάχιστον, μπορούν αν

⁴⁴ Η πολιτική και η κατασταλτική λειτουργία συνήθως ταυτίζονται. Όμως αν και είναι στενότερα δεμένες, έχουν ωστόσο διακριτά χαρακτηριστικά. Η κατασταλτική λειτουργία του κράτους αφορά την με πιο άμεσο τρόπο διασφάλιση της τάξης. Σχετίζεται άμεσα με τους κρατικούς μηχανισμούς της οργανωμένης δύναμης επιβολής. Η διασφάλιση της τάξης από το κράτος γίνεται νοητή με δύο τρόπους. Μπορούν γι' αυτό να διακριθούν δυο υπολειτουργίες. Η πρώτη σχετίζεται με την έννοια της καταστολής των αντιδράσεων των κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων, με την αντιμετώπιση της πάλης των τάξεων, των κοινωνικών αγώνων ευρύτερα ώστε να μη διασαλευτεί σοβαρά το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Η δεύτερη σχετίζεται με την τήρηση των γενικών όρων αναπαραγωγής της κοινωνίας. Κάθε κοινωνία έχει ανάγκη την τήρηση στοιχειωδών κανόνων οι οποίοι είναι αναγκαίοι για την αναπαραγωγή και επιβίωση της κοινωνίας. Πρέπει για παράδειγμα να προστατεύεται γενικά η ζωή του ανθρώπου, η σωματική του ακεραιότητα. Οι κατασταλτικοί μηχανισμοί αναλαμβάνουν και αυτό το καθήκον. Βέβαια αυτό εκπληρώνεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε κοινωνικό σύστημα. Άλλο νόημα έχει η προστασία της ζωής του ανθρώπου στο δουλοκτητικό σύστημα όπου προστατεύεται κυρίως ο δουλοκτήτης ενώ οι δούλοι προστατεύονται σαν πράγμα του κυρίου τους. Διαφορετικό είναι και το περιεχόμενο της υπολειτουργίας αυτής στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Η τυπική ισοτιμία επιβάλλει μια σχετικά διαφορετική θεώρηση του καθήκοντος αυτού. Η πραγματική ανισοτιμία των σχέσεων και οι σχέσεις εκμετάλλευσης που αποτελούν το θεμέλιο αυτής της κοινωνίας επιβάλλουν στην πράξη διαφορετική μεταχείριση των ανθρώπων ακόμη και στην υλοποίηση αυτής της κρατικής λειτουργίας, δηλαδή κατά την διαφύλαξη των γενικών όρων αναπαραγωγής της κοινωνίας. Βλ. Τσιμπουκίδης Δ., *Ελεύθεροι και Λόβλοι*, Αθήνα, Καλέντης, 1991, και Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα, 1999, σελ.75,89 επ., 109,127,164 επ.

⁴⁵ Μανωλεδάκης Ι. (2002) «Παγκοσμιοποίηση και ποινικό δίκαιο» τόμος 2^{ος} του Συνεδρίου Ελληνικών Νομικών Σχολών, *Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Σάκκουλας, σελ. 279 επ., 283-286

αξιοποιηθούν ως νομική βάση για την καταστολή των κοινωνικών αγώνων. Εκφράζεται επίσης με τη χρήση νέων ερμηνευτικών προσεγγίσεων των ήδη υπάρχοντων νόμων που στοχεύουν στην διεύρυνση των αρμοδιοτήτων των κατασταλτικών μηχανισμών. Αξιοποιείται ακόμη, εντατικότερα σε σχέση με το παρελθόν, η προσφυγή σε ποινικές διατάξεις που άμεσο στόχο αρχικά δεν έχουν την καταστολή των κοινωνικών αγώνων, αλλά αφορούν γενικότερους όρους αναπαραγωγής της κοινωνίας. Έτσι είναι το παράδειγμα του αδικήματος της παρακώλυσης συγκοινωνιών που τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται σε βάρος των λαϊκών συναθροίσεων. Τελευταία αξιοποιήθηκε δε, σε βάρος της νεανικής διαμαρτυρίας το αδίκημα της παραμέλησης εποπτείας ανηλίκου.

Μαζί με την ποσοτική και ποιοτική ενίσχυση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους παρατηρείται και μεταβολή της σχετικής, ποινικής κυρίως νομοθεσίας, με την έννοια πως το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται δυναμικά στο προσκήνιο⁴⁶. Στο πλαίσιο αυτού του εγχειρήματος κάμφθηκαν ακόμη και μια σειρά θεμελιώσεις αρχές του ποινικού δικαίου⁴⁷. Η τάση γίνεται ακόμη πιο ισχυρή μετά την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης αφού η αδυναμία αντιμετώπισής της με τα γενικώς παραδεδεγμένα «εργαλεία», αλλά και η αδυναμία του κράτους να εφαρμόσει τους ήδη υπάρχοντες νόμους και να επωφεληθεί από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, οδηγεί σε πλήρη ανατροπή του νομικού πολιτισμού και καταστρατήγηση βασικών δικαιικών αρχών.

Οι αλλαγές στο ποινικό δίκαιο αποσκοπούν στον περιορισμό δικαιωμάτων και ελευθεριών που έχουν κατοχυρωθεί με μακροχρόνιους αγώνες. Στο κέντρο αυτής της περιστολής, βρίσκονται η απεργία και η συνάθροιση, λόγω του αυξημένου βάρους

⁴⁶Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών επισημαίνει «...η αδυναμία αποτελεσματικής άσκησης διοικήσεως μετατίθεται στις πλάτες της ασφυκτικά φορτωμένης Δικαιοσύνης, επιβαρύνοντάς την περαιτέρω, εις βάρος της εύρυθμης λειτουργίας της» διαθέσιμο στο www.dsa.gr

⁴⁷Μανωλεδάκης Ι. , *Η απονομή της δικαιοσύνης σε περίοδο κρίσης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 2006, σελ. 23 επ.

που μπορούν να διαδραματίσουν στην ανάπτυξη της πάλης των κοινωνικών τάξεων. Η δημιουργία γενικότερου φοβικού κλίματος, ώστε τα δικαιώματα να μην ασκούνται ουσιαστικά, ο de facto περιορισμός του δικαιώματος μέσω της ασφυκτικής δικανικής ερμηνείας του από τις αρχές, αλλά και η υιοθέτηση νομοθετικών αλλαγών που περιορίζουν άμεσα ή έμμεσα το δικαίωμα, αποτελούν τους συνήθεις τρόπους, περιστολής του δικαιώματος. Η οικονομική κρίση εντείνει αυτά τα φαινόμενα.

Στοχεύει ακόμη, στην ποινικοποίηση των ριζοσπαστικών και των εν γένει επικίνδυνων για το σύστημα ιδεών. Η σύγχρονη νομοθετική πραγματικότητα της Ελλάδας, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ, καταδεικνύει μια τάση ενίσχυσης της ποινικοποίησης στις σκέψεις στο βαθμό που η κρίση βαθαίνει και οι κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις οξύνονται⁴⁸. Η νομοθεσία αυτή απηχεί μια ευρύτερη τάση εντατικοποίησης των κατασταλτικών μηχανισμών και ενοχοποίησης των ριζοσπαστικών αντιλήψεων (Α.Π 2008/913/ΔΕΥ). Η προοπτική αυτή εντείνεται ενόψει της οικονομικής κρίσης.

4. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

«Η πολιτική και η άσκησή της προκύπτει ως διευθέτηση των αντικρουόμενων συμφερόντων που υπάρχουν στις κοινωνίες, και εμφανίζεται ως η συνειδητοποίηση από τον δράντα αλλά και από τον αποδέκτη, της ουσιώδους διαφοράς, αντίθεσης και αντίφασης μεταξύ των συμφερόντων τους, η οποία διαφορά είναι όμως και η προϋπόθεση για την ενότητά τους, όπως αυτή συντηρείται με πυλώνα ένα πολιτικό και ένα δικαϊκό σύστημα, το οποίο είναι παράγωγο πολιτικών αποφάσεων εντός ορισμένου νομικού πλαισίου. Η πολιτική, και το δίκαιο αποτελούν δυνάμεις

⁴⁸ Καιάφα-Γκμπάντι Μ. (2009), «Η πρόληψη της τρομοκρατίας και το ποινικό δίκαιο της προληπτικής καταστολής: νέες αξιόποινες πράξεις για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στην ΕΕ», *Ποινικά Χρονικά*, σελ. 385 επ. και Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε. (2009), «Η «βίαση ριζοσπαστικοποίηση» στο στόχαστρο της Ε.Ε.», *Ποινικά Χρονικά*, σελ. 583 επ.

αλλοτριωμένες, δηλαδή αποξενωμένες από τον μέσο άνθρωπο, αλλά και αλλοτριωτικές, καθώς αναπαράγουν την αλλοτρίωσή του, την θέση δηλαδή ενός Άλλου, εξωτερικού και κυρίαρχου, το οποίο έρχεται να επιβάλλει μια καταναγκαστική ρύθμιση των ανθρωπίνων σχέσεων, τις οποίες όμως σφουρηλατούν οι ίδιοι άνθρωποι στους οποίους επιβάλλεται αυτή η ρύθμιση»⁴⁹. Η σχέση επομένως δικαίου και πολιτικής είναι αλληλοεξαρτώμενη, σε βαθμό που οι σφαίρες επιρροής των δύο, εφάπτονται, επικαλύπτονται ή και συμπίπτουν. Η συνεχής χρήση της έννοιας του εγκλήματος στον πολιτικό λόγο, προετοιμάζει την ομαλή μετάβασή του στον άκαμπτο χώρο του δικαίου και την μετουσίωσή του σε νόμο του κράτους. Συμπεριφορές που καθόλου δεν ενέπιπταν στο χώρο του δικαίου, μεταπηδούν σε αυτό, ποινικοποιώντας όλο και μεγαλύτερο μέρος, κοινωνικών πρακτικών που εως τότε ήταν απολύτως νόμιμες.

Μιας και ο πολιτικός λόγος δεν είναι ιδιωτικός, αλλά δημόσιος, για να κατορθώσει να είναι δραστικός απευθύνεται σε σύνολα ανθρώπων, τα οποία προσπαθεί να ενοποιήσει και να διαφοροποιήσει. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται και με τη δραστηριοποίηση κοινών ιστορικών εμπειριών και αναπαραστάσεων, συνεπώς κρίσιμο είναι κάθε φορά ποια κριτήρια επιλέγονται για την κατηγοριοποίηση⁵⁰.

Η ανάλυση του πολιτικού λόγου που μας ενδιαφέρει, με φόντο πάντοτε την οικονομική κρίση έχει διαμορφώσει ένα νέο σκηνικό⁵¹, αφού η πολιτική λειτουργία του κράτους μεταβάλλεται κι αυτή ανάλογα με τις διακυμάνσεις του συσχετισμού των δυνάμεων και τη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξης του κοινωνικο-οικονομικού

⁴⁹ Βαζιούλιν Β. Α., *Η Λογική της Ιστορίας*, ό.π., σ. 71

⁵⁰ Γεωργούλας Α., «Σχεδιάσμα για την μελέτη της ιδεολογίας στη σημερινή Ελλάδα: Κοινωνικές θεωρίες και πολιτικός λόγος», ό.π. σ. 9

⁵¹ Μαυροζαχαράκης Μ. (επιμ), « Αφιέρωμα στον Πολιτικό Λόγο, Κρίσης της Δημοκρατίας στην Ευρώπη – Εξέχοντες αναλυτές και πολιτικοί σχολιάζουν», διαθέσιμο στο <http://www.24grammata.com>

συστήματος⁵². Με δεδομένο ότι η οικονομική κρίση λειτουργεί πάντοτε ως σημείο καμπής στη εξέλιξη της μορφής του αστικού κράτους, κάθε φορά συντελείται μια βίαιη αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου και συσσωρεύσή του σε λιγότερα χέρια.

Η πολιτική σαν μια συνεχής διαχείριση κρίσεων, συχνά ακροβατεί ανάμεσα στη νομιμότητα των σκοπών και στην καταλληλότητα των μέσων. Η υποβάθμιση των αντιπροσωπευτικών θεσμών, η ενίσχυση του πρωθυπουργού και παράλληλα απαξίωση του νομοθετικού οργάνου και των αποφάσεων αυτού, η επιλεκτική επίκληση του Συντάγματος, οι ακραίες ερμηνείες νόμων που επιχειρούν να παράσχουν ένα επίχρισμα νομιμότητας, η προσχηματική επίκληση αόριστων εννοιών όπως εθνικό συμφέρον, κατεπείγουσα και μείζων σημασία, η όξυνση του κατασταλτικού μηχανισμού αλλά κυρίως η ενίσχυση του ρόλου των εξωθεσμικών κέντρων εξουσίας επιβεβαιώνεται τόσο από την ελληνική πραγματικότητα όσο και από την διεθνή εμπειρία⁵³.

Σε όλες τις στιγμές οικονομικής κρίσης, οι κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, επικαλούνται το επιχείρημα των εκτάκτων οικονομικών συνθηκών, μια κατάσταση πολιορκίας. Αυτό με τη σειρά του, λειτουργεί νομιμοποιητικά για την ταχύτατη λήψη αποφάσεων και τον ασφυκτικό περιορισμό του όποιου κοινοβουλευτικού πλουραλισμού, και πολύ περισσότερο της συζήτησης στην κοινωνία. Η κατάσταση αυτή απαιτεί την συγκέντρωση των εξουσιών στην εκτελεστική εξουσία, ακόμη περισσότερο στις κορυφές της. Η παραβίαση του Συντάγματος ή έστω η οριακή ερμηνεία του στην κατεύθυνση πάντοτε όχι της παράκαμψης των όποιων αντιδημοκρατικών στοιχείων ενδεχομένως περιέχει, αλλά το

⁵² Στις αστικές δημοκρατίες η πολιτική λειτουργία του κράτους υλοποιείται σε μεγάλο βαθμό μέσω των νομικών ρυθμίσεων συνταγματικού και όχι μόνο, περιεχομένου. Βλ. Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ (Ινστιτούτο Κράτους και Δικαίου), *Ο πολιτικός μηχανισμός της δικτατορίας των μονοπωλίων*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1982, σ.42

⁵³ Καλτσώνης Δ., «Οι λειτουργίες του Κράτους και του Δικαίου στην οικονομική κρίση», Απρίλιος 2010, στο www.kratoskaidikaio.blogspot.com

αντίστροφο, επιτρέπεται δηλαδή μόνο η παράκαμψη των διαδικασιών, των εγγυήσεων, ακόμη και των ελευθεριών που αυτό κατοχυρώνει. Οι πολιτικές δυνάμεις, από τη μία υπερτονίζουν την ανάγκη σεβασμού της συντηρητικής νομιμότητας όποτε οι κυριαρχούμενες τάξεις, υπό το βάρος των συνεπειών της οικονομικής κρίσης, παραβιάζουν τους όποιους περιορισμούς επιβάλλει το Σύνταγμα στις αγωνιστικές τους δράσεις, ενώ την ίδια στιγμή διατηρούν σε αδράνεια και ανενέργεια διατάξεις που κατοχυρώνουν δικαιώματα με σκοπό να αποπλιστούν και να αποκόψουν κάθε αγωνιστική δυνατότητα⁵⁴.

Τα δικαστήρια που θα χρειαστεί να κρίνουν την αντισυνταγματικότητα δεν μπορούν να ανατρέψουν την κατάσταση αφού σαν μέρος του συστήματος της Δικαιοσύνης, αποτελούν τμήμα του κρατικού μηχανισμού. Οι δικαστές κρίνουν με βάση ερμηνευτικά κριτήρια που στην ουσία τους εναρμονίζονται πλήρως με το κυρίαρχο νομικό και ιδεολογικό εποικοδόμημα. Η ηγεσία της Δικαιοσύνης εξάλλου, είναι επιλεγμένη από την εκτελεστική εξουσία και αποτελείται κυρίως, από δικαστές που κοινωνικά και ιδεολογικο-πολιτικά είναι ενταγμένοι στο κυρίαρχο κοινωνικό σύστημα. Υπάρχουν βέβαια και εξαιρέσεις που αντανάκλουν την ενδοαστική αντιπαράθεση, αλλά δεν μπορούν να ανατρέψουν την συνολική εικόνα⁵⁵.

5. ΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ: ΗΘΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΑ

MME

⁵⁴ Η τάση αυτή διαγράφεται ανάγλυφα στο αστικό κράτος από τη στιγμή που η εργατική τάξη εμφανίζεται πιο συγκροτημένα στο ιστορικό προσκήνιο. Όπως σημείωνε ο Μαρξ «το κόμμα της τάξης εξαναγκάζεται στο αγώνα του με το λαό να αυξάνει διαρκώς την εξουσία του εκτελεστικού». Μαρξ Κ., *Για το κράτος*, Αθήνα, Εξάντας, 1989, σ. 77

⁵⁵ Για παράδειγμα η απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Λετονίας να κηρύξει αντισυνταγματική τη μείωση των συντάξεων κατ' εφαρμογή του προγράμματος του ΔΝΤ δεν ανέτρεψε την ουσία του προγράμματος. Κάτι ανάλογο συνέβη και στη Ρουμανία με την κήρυξη αντισυνταγματικής της αύξησης της έμμεσης φορολογίας. Οι κυβερνητικές παρεμβάσεις μάλιστα που ακολούθησαν διόρθωσαν τα νομικά ελαττώματα με τρόπο ώστε να τηρηθεί απαρέγκλιτα το πρόγραμμα λιτότητας. Βλ. Καλτσώνης Δ., «Οι λειτουργίες του Κράτους και του Δικαίου στην οικονομική κρίση», ό.π.

Η πολιτική και το πολιτικό σύστημα είναι άμεσα συνυφασμένες με τις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις και την οικονομία. Μια σειρά από παράγοντες πιο αθέατους αλλά εξίσου αποτελεσματικούς με αυτούς της λεγόμενης κεντρικής πολιτικής σκηνής, δρουν σε πιο αποκεντρωμένο, καθημερινό και άμεσο επίπεδο, εντός και εκτός της παραγωγικής διαδικασίας. Το δίκαιο, τα ΜΜΕ, η πολιτική δεν πρέπει λοιπόν να αντιμετωπίζονται αποσπασματικά αλλά σαν κρίκοι και θεσμοί του πολιτικού συστήματος που φέρουν το κοινό χαρακτηριστικό της αλληλοδιαπλοκής της λειτουργίας τους και των σκοπών τους. Η προσέγγισή θα πρέπει να γίνεται με δεδομένο ότι αποτελούν στοιχεία ενός ενιαίου συστήματος και μηχανισμού. Οι όποιες σημαντικές μεταμορφώσεις έχουν γνωρίσει και συνεχίζουν να γνωρίζουν η πολιτική και το πολιτικό σύστημα, κυρίως σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, επιδρούν μονάχα επουσιωδώς στον χαρακτήρα τους, αφού δεν είναι ικανές να αλλάξουν τη βασική τους επιδίωξη, στο να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της οικονομικής βάσης και της κοινωνικής διαπάλης με τον αποτελεσματικότερο τρόπο, διασφαλίζοντας την ίδια στιγμή η διασφάλιση της αστικής κυριαρχίας και κερδοφορίας⁵⁶.

Κατά λογική συνέπεια ούτε και οι πολιτικές ανακατατάξεις θα πρέπει να εξετάζονται αποδεσμευμένες από τις αναδιαρθρώσεις στην παραγωγική βάση και γενικότερα στον οικονομικοκοινωνικό μηχανισμό, αλλά ούτε και από την εξέλιξη των ταξικών αντιθέσεων και συγκρούσεων που διαπερνούν την κεφαλαιοκρατική και κάθε άλλη ταξική κοινωνία. Η ηγεμόνευση της πολιτικής από μια ενιαία

⁵⁶ Μηνακάκης Β. «Οι κοινωνικές αιτίες της πολιτικής κρίσης», *Ουτοπία Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού*, τευχ. 15, Μάρτιος – Απρίλιος, 1995, σ. 34 όπου αναφέρει «Όχι τυχαία μερικές απ' αυτές τις πιο σημαντικές μεταμορφώσεις έχουν πραγματοποιηθεί παράλληλα με εξίσου σημαντικές καμπές στην εξέλιξη της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας (1970-1980, 1914-1945, 1965-1985). Μία απ' αυτές τις σημαντικές μεταμορφώσεις του αστικού πολιτικού συστήματος ήταν εκείνη του 1915-1945 (που συνδέθηκε με τη διάδοση του είλορισμού-φορντισμού και με το λεγόμενο κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό), η οποία οδήγησε στη διαμόρφωση του «κράτους πρόνοιας», στον κεϋνσιανικού τύπου κρατικό παρεμβατισμό, στην τεράστια ανάπτυξη των αστικών θεσμών πολιτικής διαμεσολάβησης και έμμεσης αντιπροσώπευσης (μαζικά κόμματα, συνδικάτα κλπ), στην εδραίωση και ομαλή λειτουργία των αστικών κοινοβουλευτικών θεσμών. Αυτό ακριβώς το πολιτικό μοντέλο και η αντίστοιχη έννοια της πολιτικής είναι που κλονίζεται και αναμορφώνεται σήμερα».

οικονομικοπολιτική ελίτ αποτυπώνεται στην εδραίωση μιας γενικότερης συναίνεσης μέσω της οποίας σταθεροποιείται ο νέος ηγεμονικός σχηματισμός. Λόγω της οικονομικής ανισομέρειας μεταξύ των χωρών, αποτέλεσμα της πολυεπίπεδης καπιταλιστικής ανάπτυξης, της διαφορετικής συσσώρευσης κεφαλαίων και της οικονομικής εξάρτησης των περιφερειακών χωρών από τις καπιταλιστικές μητροπόλεις, η οικονομική κυριαρχία ορισμένων χωρών έναντι άλλων, ειδικότερα στις μέρες μας, είναι μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Αυτού του είδους η εξάρτηση, συνεπάγεται βεβαίως μια σειρά εξαρτήσεων, που εγγράφεται είτε στην φαλκίδευση των συνταγματικών αρχών των αδύναμων μερών μέσω συμβάσεων, ή ακόμα και μέσω της υπαγωγής των εθνικών Συνταγμάτων σε υπερεθνικούς θεσμούς που εξυπηρετούν τα συμφέροντα συγκεκριμένων εθνικών δομών. Η ισχύς του δημοσίου δικαίου ενός κράτους, σύμφωνα με τα παραπάνω, ευθέως ανάλογη της καπιταλιστικής του δυναμικής.

Ειδικότερα στο πεδίο της νομοθεσίας, το «έλλειμμα» κρατικής κυριαρχίας στη χώρα μας είναι ιδιαίτερα εμφανές⁵⁷. Το κύριο βάρος της δικαϊκής παραγωγής έχει παραχωρηθεί στα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία μέσω Οδηγιών, Αποφάσεων, Προτάσεων, καθορίζουν την εθνική πολιτική στα κρίσιμότερα κοινωνικά πεδία (ασφαλιστικό σύστημα, παιδεία, οικονομία, δημοσιονομικές ρυθμίσεις, χρηματοπιστωτικό σύστημα, εργασιακές σχέσεις, διακρατικές δεσμεύσεις). Το σύνολο λοιπόν των νευραλγικών πεδίων άσκησης κρατικής πολιτικής υπαγορεύεται από τις επιλογές και τις κατευθυντήριες των εκτός της Ελλάδας ευρωπαϊκών κέντρων απόφασης, τα οποία με τη σειρά τους υπόκεινται στις

⁵⁷ Παπανεοφύτου Α., «Οι κατευθυντήριες του Ποινικού Δικαίου υπό το πρίσμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης» Σεπτέμβριος 2010, στο http://kratoskaidikaio.blogspot.com/2010/09/blog-post_2890.html

πίεσεις των ιμπεριαλιστικών μηχανισμών αλλά και σε δεσμεύσεις και συμφωνίες με τα οικονομικά κέντρα της καπιταλιστικής διαχείρισης⁵⁸.

5.1 ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ - ΜΜΕ

Η ηθικολογική πολιτική καθιστά καθοριστική τη λειτουργία των ελκυστικών εικόνων για την προσέλκυση των ψηφοφόρων, αφού η κομματική διαμάχη αφορά στην επιλογή προσώπων (Παπανδρέου, Παπαδήμος, Λυπημένος, για να φτάσουμε στη σημερινή τριανδρία, με προεξέχοντα τον Σαμαρά). Έτσι οι πολιτικοί θα πρέπει να διαχειριστούν ένα κλίμα ευρύτερης πολικοοικονομικής συναίνεσης και για το λόγο αυτό έχουν ανάγκη τη σκηνοθετική παρέμβαση της τηλεόρασης και τη ρητορική του ηλεκτρονικού και έγγραφου τύπου, για να επικοινωνήσουν με το κοινό τους. Διαμορφώνεται μια τάση προσωποποίησης και εκλαΐκευσης των ολόενα και περισσότερο ακατανόητων τεχνικών και τεχνοκρατικών όρων που αφορούν στη σύγχρονη διακυβέρνηση. Η υπαγωγή της πολιτικής αναμέτρησης, στους όρους της αγοράς συνιστά ένα έσχατο στάδιο μιας μακράς ιδιωτικοποίησης της δημόσιας σφαίρας και του παραγκωνισμού του δημόσιου συμφέροντος⁵⁹. Η τηλεοπτική οθόνη έρχεται να καταργήσει την περιχαράκωση του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου, οι πολιτικοί διαμεσολαβούνται κυρίως μέσω της εικόνας που έχουν διαμορφώσει στα ΜΜΕ και επιχειρούν διαρκώς να την επιβεβαιώνουν⁶⁰. Το κέντρο βάρους μετατίθεται από το είδος της διακυβέρνησης, στην αναζήτηση ιδανικών προσωπικοτήτων.

Ο μειωμένος έλεγχος των πολιτών στους πολιτικούς, η αυθαιρεσία, η διαπλοκή, και η ατιμωρησία, χρωματίζουν καθοριστικά τη φρασεολογία των ΜΜΕ

⁵⁸ Παπανεοφύτου Α., *Ποινικό δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι. Τόμος Α. Η γενικότερη δικαιοπολιτική, η νομοθεσία και νομολογία στο πεδίο της ποινικής προστασίας από τους κινδύνους της τεχνολογικής εξέλιξης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1997

⁵⁹ ΜακΚουέλ Ν., *Η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003

⁶⁰ Hamelink, C. J., *Πολιτιστική Αυτονομία και Παγκόσμιες Επικοινωνίες*, Αθήνα, Κάλβος, 1988

με ηθικολογία⁶¹. Λέξεις όπως διαφθορά, εντιμότητα, κάθαρση, σεμνότητα, ταπεινότητα και το πανταχού παρόν έγκλημα, καταδεικνύουν ένα σαφές σύμπτωμα της ηθικοποίησης της πολιτικής⁶². Το έγκλημα σχεδόν ακολουθεί κάθε πολιτική δράση πλέον. Την ίδια στιγμή που κάτι είναι εγκληματικό, είναι συνάμα απαραίτητο και αναπόφευκτο. Αναγορεύοντας τα πάντα σε έγκλημα, καθίσταται δυσχερές να το αναγνωρίσουμε όταν αυτό πραγματικά τελείται. Ο βαθμιαίος εθισμός του οργανισμού σε ολοένα και ισχυρότερες δόσεις εγκλήματος, ο μιθριδατισμός δηλαδή της κοινωνίας, νεκρώνει τη διάθεσή μας να διακρίνουμε το πραγματικό έγκλημα ή ακόμα και να συνειδητοποιήσουμε ότι κάποιες φορές βαφτίζοντας μια πολιτική πράξη εγκληματική στον πολιτικό λόγο, της αφαιρούμε την ιδιότητά της αυτή από τον χώρο στον οποίο ο όρος σημαίνει κυριολεκτικά πράξεις τιμωρητές.

Η τηλεοπτικοποίηση της πολιτικής παράγει απαθείς πολίτες, καταναλωτές ειδήσεων, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί, με το αναντίρρητο κύρος της εικόνας που το συνοδεύει, μια κινδυνολογική κουλτούρα, η οποία επεξεργάζεται το πραγματικό και προεικάζει τα χειρότερα από τα πιθανά ενδεχόμενα⁶³. Στηριγμένο στο ίδιο ακριβώς μοντέλο απόσπασης κοινωνικής συναίνεσης προωθήθηκε από τα ΜΜΕ και η ιδεοληψία της υποταγής στους όρους του ΔΝΤ και της ΕΕ και μάλιστα παρουσιάστηκε ως μονόδρομος αφού η χώρα είχε ήδη κηρυχθεί σε άτυπη κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Καταλύθηκε έτσι κάθε έννοια ουσιαστικής λαϊκής κυριαρχίας αφού η πολιτική εξουσία υπακούει απροκάλυπτα στις επιταγές αγορών και όλων όσοι

⁶¹ Cuijtan, J., *Μέσα Επικοινωνίας και Εξουσία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005, Μέρος δεύτερο, σελ. 167-277

⁶² Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990: σταθερή δημοκρατία σηματοδωμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2001, σ.85 «...Η παράταξη έχει μετατραπεί σε εκλογικό σώμα, η ιδεολογία σε πολιτική επικοινωνία, το μαζικό κίνημα σε δίκτυο στελεχών και οι σκηνογραφικές επιδόσεις του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ διαμορφώνουν μια νέα αντίληψη για την εξουσία, τον πολιτικό λόγο και την αισθητική επένδυσή του και η επικοινωνιακή ευρηματικότητα των πολιτικών, έγκειται κυρίως στην ικανότητά τους στη διαχείριση μιας ρευστότητας τόσο στην πολιτική πράξη όσο και στον πολιτικό λόγο».

⁶³ Mc Quail, D., *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο Αιώνα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, Μέρος Β', κεφ. 8-10

είναι διεθνείς θεματοφύλακες τους. Τα περί ενιαίας ευθύνης για την οικονομική κρίση και περί μονοδρόμου, τα οποία κατά κόρον προβάλλουν στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ, δεν είναι παρά ιδεολογήματα. «Η κοινή δήθεν ευθύνη για την ασωτία του παρελθόντος εμφανίζεται να επιβάλλει ένα σαρωτικό αυτομαστίγωμα και εξουσιοδοτεί τη σαρωτική τιμωρία του αμαρτωλού πλήθους⁶⁴». Αυτή η ενοχοποίηση συνιστά μια «ιδεολογική εκστρατεία που αποσκοπεί να καταστήσει διαβλητό οτιδήποτε συλλογικό και να εξιδανικεύσει μόνον την ατομική πρωτοβουλία.(...) Αυτή ακριβώς είναι και η πεμπτουσία της κυρίαρχης ιδεολογίας. Όλα τα άλλα εμφανίζονται ως λαϊκισμός⁶⁵. Η εξατομικευμένη ποινικοποίηση των ευθυνών⁶⁶ συγκαλύπτει τα μείζονα πολιτικά διακυβεύματα γύρω από βασικές κοινωνικές ρυθμίσεις που συντηρούν και αναπαραγάγουν την ανισοκατανομή εισοδημάτων και βαρών που εκτρέφουν την φαυλότητα, στο πλαίσιο ενός πλέγματος παρανομίας, διαφθοράς και ανασφάλειας. Το πλέγμα αυτό συντηρούν και υποστυλάνουν τα δελτία ειδήσεων, και ο Τύπος, παρουσιάζοντας τις κυβερνητικές επιλογές ως αναγκαστικές, διαχέοντας και διαχειριζόμενα τον φόβο⁶⁷.

Την ίδια στιγμή η αναβίωση εθνοπατριωτικών λόγων, η επίκληση ενός διάχυτου πατριωτισμού ως συνεκτικού στοιχείου μιας κοινωνίας, συνιστά επίσης ιδεολογική κοινοτοπία ώστε οι ταξικές διαιρέσεις να απαλυνθούν, οι πολιτικοί

⁶⁴ Κιωπκιάλης Α., *Πολιτικές της Ελευθερίας*, Αθήνα, Εκκρεμές, 2011, σ.102, αναφέρει ακόμα «...η προκλητική επιχείρηση αναστολής της πολιτικής σύγκρουσης, της δημοκρατικής αίρεσης και της συλλογικής πρωτοβουλίας επιστρατεύει οικείους μηχανισμούς και λόγους της μεταπολιτικής η οποία, ως γνωστόν, διατηρεί το προσώπιο της δημοκρατικής πολιτικής, ενώ την κενώνει από ουσιαστικά της περιεχόμενα. (...) Η ηθικοποίηση κινητοποιεί τώρα κατά κόρον το ιδεολόγημα της ενιαίας ευθύνης για την οικονομική κρίση». Βλ. επίσης Μπογιόπουλος Ν. *Είναι ο καπιταλισμός, Ηλίθιε*, Αθήνα, Λιβάνη, 2011 σ. 334, όπου σημειώνει «Όλοι μαζί τα φάγαμε» αυτή ήταν πλέον η επίσημη απάντηση της κυβέρνησης στις διαμαρτυρίες του λαού για το «πού πήγαν τα λεφτά» (...) «Ως εκ τούτου η «πτώχευση», η «χρεοκοπία», η «εντατική», ο «Τιτανικός», με τα οποία φοβέριζαν το προηγούμενο διάστημα το ακροατήριο, δεν ήταν δημιουργήματα του πολιτικού και οικονομικού συστήματος της ολιγαρχίας που οι Πάγκαλοι υπηρετούσαν. Είχαν προκύψει επειδή οι τάχα καλοκάγαθοι ταγοί του Έθνους, καλόγυχοι και συναισθηματικοί καθώς ήταν, ενέδιδαν δήθεν τις περασμένες δεκαετίες στις απαιτήσεις του ανεπρόκοπου λαού και τον διόριζαν στο Δημόσιο».

⁶⁵ Τσουκαλάς, Κ., «Ερμαιο των Αγορών», *Lifo*, 6 -6- 2011 , διαθέσιμο και στο <http://www.lifo.gr/mag/features/2738>.

⁶⁶ Βλ. Περίπτωση Τσοχατζόπουλου

⁶⁷ Bauman Z. *Ρευστός Φόβος*.(μτφρ. Γ. Καράμπελας), Αθήνα, Πολύτροπον Α.Ε., 2007

αγώνες να αποσοβηθούν και να αποπροσανατολιστεί η κοινή γνώμη, εκτονώνοντας την οργή της σε τεχνητά φυλετικά κατασκευάσματα, στο πλαίσιο μιας συναινετικής πολιτικής και συστράτευσης⁶⁸. Η αναζωπύρωση της νεοδεξιάς ρητορικής, συχνά παρουσιάζεται και ως ηθική δικαίωση ενός υποτιθέμενα περιθωριοποιημένου λόγου που παραδοσιακά στρεφόταν ενάντια στον ελληνικό κρατισμό. Η ιδεολογία της Νέας Δεξιάς αντλεί από διαφορετικές αφετηρίες και αξιακά συστήματα. Συνδυάζει ρητορικές σμίκρυνσης του κράτους, εκσυγχρονισμού, ιδιωτικοποίησης, και πειθάρχησης της εργασίας στις αναγκαιότητες του νεοφιλελευθερισμού με μια σειρά από ρητορικές «ασφάλειας».

Ταυτοχρόνως, οι εν λόγω παράγοντες αναγορεύουν συχνά στη συνείδηση αρκετών ανθρώπων τη θρησκεία ή το έθνος ως έσχατο όριο συσπείρωσης, ασφάλειας και συλλογικής ταυτότητας, τροφοδοτώντας τεράστια ρεύματα εθνικιστικής τύφλωσης, νεοφασιστικής αναβίωσης και θρησκευτικής μισαλλοδοξίας⁶⁹. Ο αποσταθεροποιητικός ρόλος αυτών των τάσεων εντείνει στο έπακρο την ανισομερή οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη όχι μόνο ανάμεσα στις διάφορες χώρες αλλά και στο εσωτερικό της ίδιας χώρας. Δημιουργούνται έτσι ευρύτερες κοινωνικές, γεωγραφικές και εθνικές ζώνες περιθωριοποίησης και φτώχειας⁷⁰.

Στην παρούσα φάση, οι διαδικασίες της κρίσης ανταναικλούνται σε μεγάλο βαθμό στην εκρηκτική εξωτερίκευση των κοινωνικών αντιθέσεων. Οι τεράστιες ζώνες της κοινωνικής εξαθλίωσης, οδηγούνται σε οριστική ρήξη με την κυβέρνηση και το πολιτικό σύστημα βιώνει μια πρωτόγνωρη απαξίωση. Ακριβώς επειδή η υπογραφή ενός νέου, μαζικού και αποτελεσματικού «κοινωνικού συμβολαίου», απομακρύνεται, η κεντρική επιδίωξη των κρατούντων είναι η αποπολιτικοποίηση της

⁶⁸ Revault d' Allionnes, Myriam, *Πρέπει η πολιτική να γίνει ηθική*, (μτφρ. Ζαρματόπουλος Ν.), Αθήνα, Εστία, 2004

⁶⁹ Hobsbawm E.J., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα-Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, (μτφρ. Νάρντις Χ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1994, σ. 132

⁷⁰ Τόφλερ Α., *Πόλεμος και Αντιπόλεμος*, (μτφρ. Μπαρτζινόπουλος Ε.), Αθήνα, Κάκτος, 1991

πολιτικής⁷¹. Οι αλλαγές αυτές τροποποιούν ριζικά τους μηχανισμούς και τις μεθόδους πολιτικής, ιδεολογικής και πολιτισμικής χειραγώγησης. Τη στιγμή που μια σειρά από φορείς και τμήματα του συστήματος πολιτικής διαμεσολάβησης εξασθενούν, όπως είναι τα πολιτικά κόμματα, τα ΜΜΕ αναλαμβάνουν τεράστιες πολιτικές δυνατότητες.

Η ηθικοποίηση της πολιτικής και ο δραματοποιημένο λόγος των ΜΜΕ, διαμορφώνουν ένα νέο μοντέλο πολιτικής συμπεριφοράς, αποδυναμωμένο από συλλογικά και συμμετοχικά χαρακτηριστικά, στηριγμένο στην ατομική σχέση. Η ηθικοποίηση της πολιτικής, έχει σαν αποτέλεσμα η πολιτική σήμερα να γίνεται με ηθική ορολογία, όχι μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς αλλά διατυπώνεται σαν Σωστό και Λάθος, κάτι που μπορεί αν είναι εξαιρετικά επικίνδυνο αν αναλογιστούμε ότι αντί να χρησιμοποιείται πολιτικό λεξικό, χρησιμοποιείται ηθικό λεξικό, με αποτέλεσμα να μην προάγεται καθόλου η αγωνιστική πολιτική επειδή από την ώρα που κάποιος θεωρήσει τον αντίπαλό του κακό, δεν μπορεί να εμπλακεί μαζί του σε καμία αγωνιστική μορφή μιας και κανείς δεν πρόκειται να δεχθεί την νομιμότητα του κακού. Αυτό λειτουργεί σαν ανάχωμα και τροχοπέδη για την δημοκρατική κοινωνία, με την έννοια ότι αν η διαμάχη δεν μπορεί να εκφραστεί με πολιτικό λεξιλόγιο θα εκφραστεί με άλλες μορφές που δεν είναι διαχειρίσιμες από τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Η ηθικοποίηση αυτή δεν πρέπει βέβαια να συγχέεται με την έννοια των πολιτικών παθών⁷². Η καθηγήτρια πολιτικής θεωρίας Mouffe μας καλεί να αναγνωρίσουμε ότι στην δημοκρατία υπάρχει αναγκαστικά μια λαϊκίστικη διάσταση

⁷¹ Geraghty, C., "Αναπαράσταση και λαϊκή κουλτούρα", στο Curran, J., Gurevitch, M. (eds) *ΜΜΕ και Κοινωνία*. Αθήνα, Πατάκη, 2001, σ. 373-392

⁷² Mouffe C., *The Return of the Political*, United Kingdom, Bookmarque, Verso, 1993, 2005 Βλ. επίσης συνέντευξη της ίδιας διαθέσιμη στο <http://www.re-public.gr/?p=2474> όπου σημειώνει σχετικά με τα πολιτικά πάθη «Λέγοντας πάθος δεν εννοώ αυτό που θα θεωρούσατε ατομικό πάθος, αλλά ό,τι έχει να κάνει με τη συγκινησιακή διάσταση που κινητοποιείται για τη δημιουργία συλλογικής ταυτότητας. Με αυτό θέλω να τονίσω ότι όταν οι άνθρωποι δρουν πολιτικά, κινητοποιούνται από τα συμφέροντά τους και τις ορθολογικές απόψεις τους, που δεν συνδέονται αναγκαστικά με τα συμφέροντά τους και θα μπορούσαν να έχουν ένα ηθικό χαρακτήρα, αλλά υπάρχει επίσης μια συγκινησιακή διάσταση.»

που συνδέεται με το γεγονός ότι διακυβεύεται η ύπαρξη ενός λαού, ενώ τα πολιτικά πάθη αποτελούν μια από τις κινητήριες δυνάμεις της πολιτικής. Το κρίσιμο κάθε φορά, όπως υποστηρίζει είναι το είδος του λαού και πως οικοδομείται. Ανακηρύσσοντας το φόβο και την ελπίδα σαν τα δύο σημαντικά πάθη, αναφέρει ότι το κυρίαρχο πάθος που χρησιμοποιεί η Δεξιά είναι ο φόβος των μεταναστών. Εάν επιχειρήσεις να κινητοποιήσεις το πάθος του φόβου, τότε αρχίζεις να αντιλαμβάνεσαι τμήματα του πληθυσμού σαν εχθρούς. Αυτό είναι καίριο, σύμφωνα με την ίδια στην αντίληψη της δεξιάς πολιτικής. Υπάρχουν καταστάσεις που ανάλογα πως θα συζητηθούν και θα αποδομηθούν μπορούν επίσης να αναδομηθούν κινητοποιώντας το πάθος της ελπίδας. Μια κρίση μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μια ευκαιρία για αλλαγή, μια ελπίδα για κάτι καλύτερο και μπορεί ακόμη να γίνει αντιληπτό σαν κάτι το απειλητικό. Ο τρόπος λοιπόν που παρεμβαίνουμε για να κινητοποιήσουμε τον συγκινησιακό παράγοντα και το πάθος είναι σημαντικός.

Τα ΜΜΕ για να επιτύχουν την κινητοποίηση αυτού του παράγοντα, ακολουθούν συγκεκριμένη στρατηγική που σχηματικά θα μπορούσε να συμπυκνωθεί στους ακόλουθους τρόπους: τη δραματοποίηση, την ενοχοποίηση του κοινού, την έμφαση στις ατομικές περιπτώσεις, την υποβάθμιση των συλλογικών μορφών αγώνα, τον κοινωνικό αυτοματισμό, ώστε η μια κοινωνική ομάδα να στρέφεται εναντίον της άλλης και να φαίνεται ότι απειλεί την ευημερίας της⁷³. Ο θεατής, εισπράττει τη διαχείριση της οικονομικής κρίσης από την κυβέρνηση και τα ΜΜΕ ως συνθλιπτική απουσία ελέγχου στη ζωή του, ότι τα μέτρα είναι μονόδρομος και ότι δεν είναι εφικτή συλλογική διέξοδος παρά μόνο ατομική συμμόρφωση. Οι συλλογικές μορφές αγώνα θεωρούνται άκαιρες, υπερβολικές ή και καταστροφικές έως εγκληματικές για τη χώρα.

⁷³ Καφάογλου Η., «Η μεταδημοκρατία, τα δελτία ειδήσεων και η διαχείριση της κρίσης», ό.π.

Συγκεκριμένα για το έγκλημα, όρος συγκινησιακά φορτισμένος, χρησιμοποιείται κατά κόρον από τα ΜΜΕ τα οποία σαν αυτόκλητοι σωτήρες, αναλαμβάνουν να το αναδείξουν, να το κρίνουν και να το τιμωρήσουν, καταδεικνύοντας τον ένοχο, συμπυκνώνοντας την ενοχή, προσωποποιώντας το κακό, αποχαυνώνοντας και παθητικοποιώντας τον πολίτη, ο οποίος το μόνο που έχει να κάνει είναι απλά να δεχτεί αυτό του συμβαίνει, μιας και όλους τους άλλους ρόλους τους έχει αναλάβει το πολιτικό και μιντιακό κατεστημένο⁷⁴.

Ο ακραίος κατακερματισμός και η εξατομίκευση, η αποσάθρωση όλων των μορφών συλλογικής συσπείρωσης στην εργασία, στην πολιτική, στον πολιτισμό και στον τόπο κατοικίας, μαζί με την πολυδιάσπαση του κοινωνικού ιστού, την τεράστια αποξένωση των ανθρώπων και των σχέσεών τους, εξαιτίας της «πολεοδομικής απορρύθμισης» μιας και αλλού ζεις, αλλού δουλεύεις, αλλού διασκεδάζεις, συμβάλλουν στην πλήρη κυριαρχία της αγελαίας συμπεριφοράς και του «κοινωνικού δαρβινισμού»⁷⁵. Οι παράγοντες αυτοί απομονώνουν εκατομμύρια ανθρώπους, τους εγκλωβίζουν στο διαμέρισμά τους και τους καθιστούν ευάλωτους στην επίδραση των ΜΜΕ, καθώς αυτά λειτουργούν πλέον, ως το μοναδικό κανάλι επικοινωνίας με τον «έξω κόσμο».

6. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

«Οι ειδήσεις έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργούν πολιτικό κενό, να απολιτικοποιούν και να συρρικνώνουν το βίο του κόσμου στο ανέκδοτο και τη φημολογία, στρέφοντας και καθηλώνοντας την προσοχή σε γεγονότα χωρίς πολιτικές συνέπειες, τα οποία δραματοποιούνται για να εξαχθούν μαθήματα ή να

⁷⁴ Σεραφεινίδου Μ., *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, Gutenberg, Αθήνα, 1991, σελ. 297

⁷⁵ Lopreato G. & Crippen T.A., *Crisis in sociology: the need for Darwin*, New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers, 1999.

μετασχηματισθούν σε κοινωνικά προβλήματα»⁷⁶. Τα γεγονότα, γενικεύονται αυθαίρετα και αυτονομούνται από τα πολιτικά και οικονομικά τους συμφοραζόμενα συσκοτίζοντας την κατανόησή τους και διευκολύνοντας την πολιτική τους εκμετάλλευση. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ιδεολογική θεμελίωση του συνταγολογίου των οικονομικών μέτρων και όχι για την κατανόηση των οικονομικών μηχανισμών μιας πολύπλοκης πραγματικότητας. Τονίζοντας μάλιστα την ηθική διάσταση των γεγονότων, απολιτικοποιείται η πολιτική, και η πολιτική αντιπαράθεση γίνεται πλέον στη βάση μιας νέας διαχωριστικής γραμμής, ανάμεσα στους ηθικούς και ανήθικους, στους κλέφτες και τίμιους, στους νομοταγείς και τους εγκληματίες παραβάτες.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με την τηλεόραση στην κορυφή τους, προσφέρουν έναν νέο ορισμό της αλήθειας⁷⁷. Η αξιοπιστία εκείνου που μιλάει, είναι η ύψιστη απόδειξη της αλήθειας της πρότασης. Στην παρούσα συγκυρία άλλωστε, τα Μέσα κάνουν την πολιτική επικοινωνία κεντρικό στοιχείο της πολιτικής, αλλάζουν το συσχετισμό ανάμεσα στα πολιτικά και μη πολιτικά γεγονότα, τα οποία μεταδίδουν, αλλάζουν την ίδια τη φύση των πολιτικών γεγονότων αλλά κυρίως μεταβάλλουν τον τρόπο με τον οποίο μεταδίδουν πληροφορίες για τα πολιτικά πράγματα⁷⁸. Η πολιτική πληροφόρηση και η παρουσία των πολιτικών γίνεται στα μέσα επικοινωνίας με τους σκηνοθετικούς κανόνες των ψυχαγωγικών ειδών και ιδιαίτερα με τεχνικές του θεάτρου⁷⁹. Αυτή η νέα πολιτική επικοινωνία, δημιουργεί με τη σειρά της μια νέα πολιτική πραγματικότητα, «η πολιτική είναι σαν τη βιομηχανία του θεάματος» παρατηρούσε ο Ρόναλντ Ρίγκαν ήδη από το 1966.

⁷⁶Bourdieu P. *Για την τηλεόραση*, (μτφρ. Σωτηρίου Α. – Διαμαντάκου Κ.), Αθήνα, Πατάκης, 1998, σ. 78

⁷⁷Prokop, D., *Η Δύναμη των Μέσων και η Επίδραση τους στις Μάζες. Μια Ιστορική Ανασκόπηση*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1997

⁷⁸Μάγιερ Τ. & Χίνσμαν Λ., *Από την δημοκρατία των κομμάτων, στη δημοκρατία των ΜΜΕ*, (μτφρ. Καραύλας Γ.), Αθήνα, Πολύτροπον, 2008, σ. 53

⁷⁹Fiske, J., *Η Ανατομία του Τηλεοπτικού Λόγου*, Αθήνα, Δρομέας, 2000

Τα γεγονότα έχουν αντικατασταθεί από ψευδογεγονότα, από αυτοεπαληθευόμενες προφητείες, ο λόγος των πολιτικών κομμάτων αφορά σχεδόν αποκλειστικά την εικόνα, με την έννοια ότι ο πολιτικός στην τηλεόραση δεν προσφέρει τόσο μια εικόνα του εαυτού του, όσο των εαυτό του ως εικόνα του ακροατηρίου⁸⁰. Στην εποχή του θεάματος και της πολιτικής εικόνας, ο πολιτικός λόγος χάνει όχι μόνο το ιδεολογικό του περιεχόμενο αλλά και το ιστορικό του υπόβαθρο, οι πληροφορίες παρουσιάζονται αποπλαισιωμένες, ανιστορικές, απογυμνωμένες, είναι δηλαδή πληροφορίες με ψυχολογικό περίβλημα.

Η κοινωνία του θεάματος, διαμορφώνει όπως είπαμε νέους ορισμούς. Μέσα σε αυτό το δραματοποιημένο και ηθικοποιημένο περιβάλλον η έννοια του εγκλήματος, παρουσιάζεται όλο και πιο συχνά. Υφίσταται βέβαια τις αναγκαίες ποιοτικές αλλοιώσεις, που θα συντελέσουν στην αποσιώπηση των πραγματικών διαστάσεων του. Το έγκλημα, προβάλλεται, φωτίζεται, τιμωρείται και ξαφνικά εξαφανίζεται. Η δημιουργία συγκεκριμένων πραγματικοτήτων για το έγκλημα, συμπυκνώνεται στο επιχείρημα «έγκλημα είναι όχι αυτό που συμβαίνει, αλλά αυτό που εγώ διαλέγω να προβληθεί», δηλαδή κυρίως μεμονωμένες, δραματοποιημένες και συγκινησιακά φορτισμένες ατομικές πράξεις βίας, αλλά πλέον όχι μόνο τέτοιες. «Η παρουσίαση είναι εκείνη που δίνει στο γεγονός τη δύναμή του στο μυαλό των πιθανών πελατών. Έτσι η δύναμη κατασκευής μεταδόσιμων γεγονότων είναι δύναμη κατασκευής εμπειριών»⁸¹. Η κυριαρχία των ψευδογεγονότων καλλιεργεί τη σύγχυση μεταξύ αυθόρμητου και προσποιητού, μεταξύ εικονικής και καθαυτής πραγματικότητας, μεταξύ αντικειμένου και υποκειμένου. Με αυτόν τον τρόπο

⁸⁰ Καφάογλου Η., «Η μεταδημοκρατία, τα δελτία ειδήσεων και η διαχείριση της κρίσης», Σεπτέμβριος 2010, διαθέσιμο στο www.ipedis.gr

⁸¹ Μπούρτσιν Ν., *Από τη συλλογή ειδήσεων στην κατασκευή ειδήσεων – ένας κατακλυσμικός ψευδογεγονότων. Το μήνυμα του μέσου*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1989

επιδιώκεται να αποσπαστεί η μεγαλύτερη δυνατή κοινωνικοπολιτική συναίνεση και η όποια σύγκρουση να περάσει σε άλλο επίπεδο.

Η σύγκρουση είναι θεμιτή να γίνεται με τις δυσλειτουργίες του συστήματος, την ανηθικότητα κάποιου τμήματός του και όχι με αυτήν την ίδια τη δομή του και τη λειτουργία που τις εξέθρεψε. Η συστημική και δομική βία έχει τηλεοπτική ασυλία. «Όπως κάθε αναπαράσταση, και η τηλεοπτική είναι μερικευτική και επιλεκτική, δεν αρκείται όμως σε αυτό, αλλά παραχαράσσει, στρεβλώνει, λειτουργεί σαν κιβδηλοποιός και πολύ συχνά κατορθώνει να επιβάλλει σαν αυθεντική ζωή τις προσομοιώσεις που παράγει και διακινεί»⁸².

Η στιγμή της κατασκευής της είδησης, είναι η στιγμή της εγγραφής της σε ένα πολιτιστικό χάρτη, σε ένα χάρτη κοινωνικών νοημάτων, στον οποίο προϋποθέτει ότι το ευρύ κοινό έχει ενιαία πρόσβαση και συμμερίζεται⁸³. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης διαχέουν τους κυρίαρχους ορισμούς και ερμηνείες για τις νέες εννοιολογήσεις του εγκλήματος διαμέσου ευανάγνωστων, προκατασκευασμένων, στερεοτυπικών εικόνων⁸⁴.

Τα στερεότυπα συνοψίζουν τυποποιημένες εκδοχές θεωρητικών και εμπειρικών δεδομένων γύρω από τα αίτια του εγκλήματος, την προσωπικότητα, το κοινωνικό προφίλ του ατόμου. Έτσι ο εγκληματίας πέρα από ιδιαίτερη κοινωνική περίπτωση, αναπαρίσταται και ως ιδιαίτερη προσωπικότητα. Σε μια εποχή που κατακλύζεται από οικονομικούς όρους, που το δεδομένο και το ζητούμενο προσμετρείται με όρους οικονομικού και πολιτικού μάρκετινγκ, τα αθροίσματα ατόμων και οι τυποποιημένες εκδοχές τους όπως αναφέρθηκαν νωρίτερα,

⁸² Καφάγγελου Π., «Η μεταδημοκρατία, τα δελτία ειδήσεων και η διαχείριση της κρίσης», ό.π.

⁸³ Hall S., «The social production of news: mugging in the media», στο S. Cohen, J. Young (επιμ.), *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media*, London, Constable, 1988, p. 337

⁸⁴ Κουκουτσάκη Α., «Εγκληματικό στερεότυπο και ΜΜΕ. Ιδεολογίες του εγκλήματος και το θέμα της κοινωνικής συναίνεσης» στο *Εγκληματίες και Θώματα στο κατώφλι του 20^{ου} αιώνα*, (αφιέρωμα στη μνήμη του Δασκαλάκη Η.), Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2000

χρησιμοποιούνται ως ανεξάρτητες μεταβλητές προκειμένου να φανούν οι συσχετίσεις τους με εξαρτημένες μεταβλητές, δηλαδή συμπεριφορές και αντιλήψεις.

Η λογική που διέπει τον αφηρημένο εμπειρισμό είναι αυτή του μέσου όρου. Ο μέσος καταναλωτής, γίνεται μέσος Έλληνας, μέσος ψηφοφόρος και επιχειρούνται γενικεύσεις που αποσκοπούν στην κατασκευή κατηγοριών που θα χρησιμοποιηθούν ως τους εύκολους ενόχους. Η ενοχοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού (μαζί τα φάγαμε) και από την άλλη η συνεχής επισήμανση της κυριαρχίας των πολύπλοκων γιγαντιαίων και δεδομένων μηχανισμών, που δεν ορίζουμε, ούτε ελέγχουμε ή κατανοούμε, μονιμοποιούν την παθητικοποίηση και απολιτικοποίηση της κοινωνίας⁸⁵. Όλα καταλήγουμε να είναι θέμα ηθικής και οι αντιδράσεις μας να αιτιολογούνται με όρους ψυχολογίας, η έννοια ενός νέου εγκλήματος που δεν υποτάσσεται, ακόμη τουλάχιστον, στις ποινικές νόρμες γεννιέται.

Το νέο έγκλημα, συνοδεύεται από σωρεία ψευδεπίγραφων διλλημάτων ανάμεσα σε κατασκευασμένα ιδεολογήματα. Είναι συγκινησιακά φορτισμένο ακριβώς γιατί εκμεταλλεύεται το γεγονός ότι κινείται εκτός του ποινικού νόμου. Απευθύνεται στην ηθική μας, συνδέεται με συνειδησιακούς συνειρμούς, επικαλείται το θυμικό μας. Εμφανίζεται ριζοσπαστικό και σαγηνεύει, αλλά την ίδια στιγμή είναι ο δούρειος ίππος του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο αφού βλέπει ότι βρίσκεται μπροστά σε μια κρίσιμη καμπή, προσπαθεί να δημιουργήσει αναχώματα και δεκανίκια της συστημικής του ανεπάρκειας. Ενοχοποιώντας τις υποτελείς τάξεις, αναδύοντας την εικόνα ενός εγκληματία που μπορούμε όλοι να ανιχνεύσουμε αν κοιτάξουμε μέσα μας, η κυρίαρχη ιδεολογία προσπαθεί αδιάλειπτα να επιβάλλει τους μηχανισμούς άμυνας και ενσωμάτωσης κάθε πολιτικού προβληματισμού στην

⁸⁵ Παναγιωτοπούλου, Ρ., "Οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στον κλάδο των ΜΜΕ στην εποχή της παγκοσμιοποίησης". Στο Παναγιωτοπούλου, Ρ., Κονιόρδος, Σ. & Μαράτου - Αλπράντη, Λ. (επιμ.) *Παγκοσμιοποίηση και Σύγχρονη Κοινωνία*. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2003, σελ. 285-314.

καπιταλιστική λογική, αποτρέποντάς μας από τη συνειδητοποίηση της ανάγκης ανατροπής της.

Ο λόγος περί εγκλήματος και ποινής, η εγκληματολογική θεώρηση άλλωστε, είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό κοινωνικά κατασκευασμένη στάση, η οποία έχει τις ρίζες της σε συγκεκριμένες κοινωνικές ή πολιτισμικές συνθήκες και διαφοροποιείται σε συνάρτηση με αυτές. Το έγκλημα είναι μια ιστορική εφεύρεση ή κοινωνική κατασκευή ή μυθολογία της καθημερινής ζωής, με αναντικατάστατη θέση στο Ποινικό Δίκαιο, καθώς χωρίς έγκλημα δεν υπάρχει Ποινικό Δίκαιο και αντιστρόφως⁸⁶. Παράλληλα μέσα στα ιστορικά μεταβαλλόμενα πλαίσια αξιών, η εγκληματολογική θεώρηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σφαίρα του εγκλήματος και τις ποσοτικές και ποιοτικές εκφράσεις της⁸⁷. Πρόκειται δηλαδή για την ίδια κοινωνική διαδικασία όπου οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις που παράγει η κοινωνία, και οι εγκληματολόγοι για την κοινωνία, σχετικά με τον εγκληματία,

⁸⁶ Haan, W.de."Abolitionism and crime control: A contradiction in terms", *The politics of crime control*, Stenson K. & Coweel D. (επιμ), London: Sage, 1991, p. 213-221 βλ. Επίσης Λάζος Γρ. *Κριτική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σ.195-230 και Muncie J., & McLaughlin, *The problem of crime*, London: Sage, 1996, p. 8-20

⁸⁷ Ένα παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η εγκληματοποίηση συλλήβδην των μεταναστών. Η αύξηση των μεταναστευτικών πληθυσμών συναρθρώνεται με πολλαπλούς φόβους που παίρνουν είτε την μορφή του φόβου του εγκλήματος, είτε την λιγότερο εμφανή μορφή της κατάληψης ζωτικού και συνεχώς μειούμενου χώρου, και ως τέτοιοι τροφοδοτούν την κουλτούρα του ελέγχου. Η τρωτότητα και η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την ατομική και κοινωνική ταυτότητα των μεταναστευτικών πληθυσμών τους καθιστά ιδανικούς να αναλάβουν το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου ή του εσωτερικού εχθρού. Βλ. Bauman Z., *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*. (μτφρ. Καρασαρίνης Μ.), Αθήνα, Κατάρτι, σ.70 «...τα αίτια του αποκλεισμού των μεταναστευτικών πληθυσμών μπορεί να διαφέρουν αλλά, για όλους όσοι τον εισπράττουν, τα αποτελέσματα είναι ακριβώς τα ίδια. Αντιμέτωποι με τον τιπάνιο άθλο να εξασφαλίσουν τους πόρους για την βιολογική τους επιβίωση, τη στιγμή που τους έχει αφαιρεθεί η αυτοπεποίθηση και ο αυτοσεβασμός που απαιτείται για να επιβιώσουν κοινωνικά, δεν έχουν κανένα λόγο να αναλογιστούν και να εκτιμήσουν τη λεπτή διάκριση ανάμεσα στα δεινά που υποφέρει κανείς εκ προθέσεως και την αθλιότητα κατά παράλειψη» (...) «η παραγωγή ανθρώπινων απορριμμάτων [ακριβέστερα η σπατάλη ανθρώπινων ζωών , η δημιουργία περιττών πληθυσμών από μετανάστες , πρόσφυγες και άλλους παρίες] αποτελεί αναπόδραστη συνέπεια της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού, της εξέλιξης της νεωτερικότητας. Είναι μια αναπόφευκτη παρενέργεια της οικονομικής ανάπτυξης , αλλά και της αναζήτησης της κοινωνικής ευταξίας που χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα». Ένα άλλο παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει ο συσχετισμός εγκληματιών με τους δείκτες ανεργίας: εγκληματοποίηση της νέας γενιάς υποαπασχολούμενων, της γενιάς των 500 €, η ρητορική περί τρομοκρατίας και την αναπαραστάση του Δεκαμβέρη του 2008 ως δεξιαμενής νέας γενιάς τρομοκρατών, καθώς και η προβαλλόμενη με συνεχώς μεγαλύτερη έμφαση συσχέτιση μεταξύ νεανικής ηλικίας και παραβατικής συμπεριφοράς. Βλ. Κουκουτσάκη Α. «Οικονομική κρίση. Ρητορικές περί ανασφάλειας. Χρήσεις της κοινωνίας του φόβου», Ιανουάριος 2011, διαθέσιμο στο <http://crimevssocialcontrol.blogspot.com>

προσανατολίζουν την κοινωνική δράση του τιμωρητικού συστήματος επηρεάζοντας τα ποσοστά εγκλεισμού, τα οποία με τη σειρά τους, επηρεάζουν την ποιότητα της αναπαράστασης⁸⁸. Δεν πρόκειται βέβαια για ένα νέο φαινόμενο, αφού στην ιστορία των τελευταίων αιώνων κάθε κοινωνικό καθεστώς σε κρίση, επιδιώκοντας διαταξικού και ετερόκλητου χαρακτήρα συναινέσεις ή ανοχές, στρεφόταν εναντίον συγκεκριμένων κατηγοριών πληθυσμού, τις οποίες και ταύτιζε με «αδιαμφισβήτητες» απειλές, διαμορφώνοντας ένα σύστημα ταξικού ορισμού και απόδοσης δικαιοσύνης⁸⁹. Καινοτόμο είναι ωστόσο το γεγονός ότι το έγκλημα παρουσιάζεται πλέον σαν δημόσιο πρόβλημα και αντικείμενο δημόσιων πολιτικών που στοχεύουν στην κοινωνική συναίνεση και στην κοινωνική αναπαραγωγή «ιδεατών τύπων» εργαζόμενων⁹⁰.

Το ζήτημα της εξέλιξης της έννοιας του εγκλήματος σε σχέση με τις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες, έγινε αντικείμενο κοινωνιολογικής ανάλυσης, και εγκατέλειψε το πλαίσιο του στενού νομικού συλλογισμού, κυρίως το τέλος της δεκαετίας του '70 με τις μελέτες των Foucault, Melossi, Pavarini, Garland και άλλων, που δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για αυτήν την μετάβαση⁹¹. Η σύνδεση της εγκληματικότητας με την οικονομία είναι καρπός αυτής της κοινωνιολογικής θεώρησης της πρώτης. Ήδη από το 1919 W. Bonger στο κείμενό του με τίτλο «Εγκληματικότητα και οικονομικές συνθήκες» (*Criminality and economic conditions*), υιοθετώντας τη μαρξιστική προσέγγιση στην εγκληματολογία, διαπίστωνε ότι: «... μεταξύ των διάφορων μορφών εγκληματικότητας, η οικονομική

⁸⁸ Melossi D. «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», στο Κουκουτσάκη Α. (επιμ.), *Επικόνες εγκλήματος*, Αθήνα, Πλέθρον, 1999, σ. 27, 28

⁸⁹ Melossi D., «Changing representations of the criminal», *Criminology and Social Theory*, Garland D., & Sparks R. (επιμ.), Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 149-182

⁹⁰ Βιδάλη Σ. «Οι εργολάβοι της ηθικής», Μάιος 2012, διαθέσιμο στο www.avgi.gr

⁹¹ Νικολόπουλος Ν. (2005) «Μεταβολές στην αγορά εργασίας και αναδιοργάνωση της ποινικής καταστολής: υποθέσεις εργασίας για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», Εισήγηση στο συνέδριο «Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Προς μια κοινωνιολογία της σύγχρονης Ελλάδας». Νοέμβριος 2005, σελ. 2 επ.

εγκληματικότητα έχει τις ρίζες της από τη μια πλευρά στην απόλυτη φτώχεια και την ανέχεια, και από την άλλη στην ηθική κατάρρευση και το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των παιδιών των χαμηλότερων τάξεων...». Αργότερα, κι άλλοι κοινωνιολόγοι του εγκλήματος⁹² ανέδειξαν τις αιτιολογικές συνάψεις μεταξύ της αποστέρησης, της κοινωνικής αποδιοργάνωσης και των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων με την αύξηση του λόγου περί εγκληματικότητας και των κοινωνικών αναπαραστάσεων που δημιούργησε. Η ιστορική αναδρομή φτάνει ακόμη πιο πίσω, όταν μια σειρά από ερωτήματα σχετικά με τις επιπτώσεις, σε ατομικό ή κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, της ανεργίας, της φτώχειας, των διακυμάνσεων των οικονομικών κύκλων και άρα και των οικονομικών κρίσεων, τέθηκαν ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα⁹³. Από ελληνικής πλευράς το ζήτημα πρώτος εγκαινίασε ο Κ. Γ. Γαρδίκας⁹⁴.

Ίσως όμως το πιο σημαντικό ζήτημα που θα πρέπει να απασχολήσει το δημόσιο και επιστημονικό διάλογο, είναι κατά πόσον μπορούμε να μιλάμε για αντανάκλαση των κοινωνικο-οικονομικών μεταβολών στις ποινικές πρακτικές και εννοιολογήσεις του εγκλήματος ή κατά πόσον αυτές οι τελευταίες δεν είναι καθαυτές μορφή διαχείρισης των κοινωνικο-οικονομικών μεταβολών.

⁹² Αρτινοπούλου Β. «Κρίση και Εγκληματικότητα, Ανεργία και Γκετοποίηση αυξάνουν τα εγκλήματα», Φεβρουάριος 2010, διαθέσιμο στο www.tanea.gr όπου αναφέρει μεταξύ άλλων τους Merton, 1938, Sellin 1935, Shaw and McKay 1942

⁹³ Βλ. τη μελέτη της Dorothy S. Thomas Social Aspects of Business Cycle London: Routledge, 1925 που αναφέρεται στην ισχνή συσχέτιση μεταξύ σοβαρής εγκληματικότητας και ευμάρειας στην Αγγλία και Ουαλία το 1857-1913 στο Σπινέλλη Κ.Δ. «Οικονομία και Εγκληματικότητα: η επικαιρότητα μιας παραδοσιακής εγκληματολογικής συζήτησης» Φεβρουάριος 2010, διαθέσιμο στο www.theartofcrime.gr

⁹⁴ «Ο θεμελιωτής της Εγκληματολογίας στην Ελλάδα Κ. Γ. Γαρδίκας αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο, πάνω από 50 σελίδες στην επίδραση των οικονομικών όρων στα διάφορα είδη εγκλημάτων. Αντλώντας στοιχεία από έρευνες ευρωπαϊών και αμερικανών εγκληματολόγων των προηγούμενων αιώνων επικεντρώνεται σε παράγοντες όπως είναι οι τιμές του σίτου, οι μειώσεις των μισθών και ημερομισθίων και το καπιταλιστικό σύστημα που αυξάνει τις ανάγκες των πολιτών κατά τις εποχές της ευημερίας, ενώ η αδυναμία ικανοποίησής τους σε περιόδους οικονομικής κρίσης κινητοποιεί τους πολίτες να διαπράξουν εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και περιουσίας.» στο Σπινέλλη Κ.Δ. (2010) ό.π.

8. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα μελέτη έγινε μια προσπάθεια ανίχνευσης της ποιοτικής μεταβολής της έννοιας του εγκλήματος. Οι πιέσεις που ασκούνται στην κοινωνία λόγω της παρούσας οικονομικής κρίσης, δημιουργούν κλυδωνισμούς και μετασχηματίζουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του εγκλήματος, μετατοπίζοντας το ειδικό του βάρος σε στοιχεία ηθικά και ιδεολογικά. Ο πολιτικός λόγος, και ο μιντιακός λόγος, προκαλούν αλλοιώσεις στον πυρήνα της νοηματοδότησης του εγκλήματος. Ουσιαστικός στόχος της εργασίας αποτέλεσε και η παρουσίαση της επιρροής που ασκούν τα Μ.Μ.Ε με την ακατάπαυστη εκφορά της έννοιας του εγκλήματος στον δημόσιο λόγο μιας και η εξωποινική έννοια του όρου, αυτομάτως τοποθετεί το έγκλημα στο ευμετάβλητο και επικίνδυνο χώρο της ηθικής.

Αυτή ακριβώς τη διαπλοκή των εννοιών του δικαίου, και της ηθικής με κεντρικό άξονα το έγκλημα και περιφερειακούς συντελεστές την πολιτική και τα ΜΜΕ επιχείρησα να αναδείξω με την παρούσα έρευνα. Παρουσιάστηκαν ακόμη οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται από τα ΜΜΕ για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και την κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και του ρόλου που διαδραματίζουν στο κοινωνικό σύστημα.

Έγινε βέβαια σαφές ότι τα ΜΜΕ και ο τρόπος που διαχέουν τις πληροφορίες στο κοινό, μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τη δραματοποιημένη εικόνα του εγκλήματος, την προβολή συγκεκριμένων στερεοτύπων, αλλά και τη δημιουργία νέων ποιοτικά μεταλλαγμένων εγκλημάτων, που έντεχνα σερβίρουν με το ελκυστικό περιτύλιγμα της πρόταξης της ασφάλειας και σωτηρίας σε ατομικό επίπεδο αλλά πλέον και σε επίπεδο συλλογικό. Οι δέκτες οι οποίοι τελικά, πολλές φορές αποδέχονται άκριτα και χωρίς φιλτράρισμα τις πληροφορίες που τους δίνονται, προσλαμβάνουν με τον τρόπο αυτό μια στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας που

τους ωθεί στην περαιτέρω παθητικοποίησή τους και την εγκατάλειψη κάθε αγωνιστικής διάθεσης, τη στιγμή που απονεκρώνεται κάθε κριτική σκέψη.

Διαφαίνεται μέσα από όλα αυτά η φιλοδοξία του ποινικού συστήματος να αναλάβει πρόσθετα καθήκοντα στη διαχείριση των πληθυσμών. Ο συντηρητικός λόγος περί εγκλήματος, η καθεστωτική γλώσσα των ΜΜΕ, η σιώπηση κάθε άλλου λόγου ή γνώμης, η εντατικοποίηση της καταστολής, μέσω της γενικευμένης διαχείρισης του φόβου, διαμορφώνουν μια εκρηκτική κατάσταση με απρόβλεπτες συνέπειες που επιβάλλουν την επαγρύπνηση και την αγωνιστικότητα. Τα ηθικοφανή ευχολόγια και ιδεολογήματα ανταποκρίνονται στους σκοπούς που εκτέθηκαν νωρίτερα. Άλλωστε «Αν υπάρχει μια κόλαση, είναι αυτή που υπάρχει εδώ, η κόλαση που κατοικούμε καθημερινά, που διαμορφώνουμε με τη συμβίωσή μας. Δύο τρόποι υπάρχουν για να μην υποφέρουμε. Ο πρώτος είναι εύκολος για πολλούς: να αποδεχθούν την κόλαση και να γίνουν τμήμα της, μέχρι να καταλήξουν να μην βλέπουν πια. Ο δεύτερος είναι επικίνδυνος και απαιτεί συνεχή προσοχή και διάθεση για μάθηση: να προσπαθήσουμε να μάθουμε και να αναγνωρίσουμε ποιος και τι, μέσα στην κόλαση, δεν είναι κόλαση, και να του δώσουμε διάρκεια, να του δώσουμε χώρο»⁹⁵.

⁹⁵ Καλβίνο Ι., *Αόρατες Πόλεις*, (μτφρ. Χρυσοστομίδης Α.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2004

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ (Ινστιτούτο Κράτους και Δικαίου), *Ο πολιτικός μηχανισμός της δικτατορίας των μονοπωλίων*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1982
- Βαζιούλιν Β. Α., *Η Λογική της Ιστορίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004
- Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990: σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2001
- Εμμ. Καντ, *Η ηθική φιλοσοφία, Οι αρχές της μεταφυσικής των ηθών*, (μτφρ. Κορκοφίγκα Ν.), Αθήνα 1937
- Καλβίνο Ι., *Αόρατες Πόλεις*, (μτφρ. Χρυσοστομίδης Α.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2004
- Κιουπκιόλης Α., *Πολιτικές της Ελευθερίας*, Αθήνα, Εκκρεμές, 2011
- Λάζος Γρ. *Κριτική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007
- Λαμπροπούλου Ε., *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα, 1999
- Μαγκάκης Γ. *Ποινικό Δίκαιο. Διάγραμμα γενικού μέρους*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1984
- Μάγιερ Τ. & Χίνσμαν Λ., *Από την δημοκρατία των κομμάτων, στη δημοκρατία των ΜΜΕ*, (μτφρ. Καρούλας Γ.), Αθήνα, Πολύτροπον, 2008
- ΜακΚουέλ Ν., *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003
- Μανωλεδάκης Ι. *Ποινικό Δίκαιο: Άρθρα 1-49 ΠΚ, Επιτομή Γενικού μέρους*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2001
- Μανωλεδάκης Ι., «Παγκοσμιοποίηση και ποινικό δίκαιο» τόμος 2^{ος} του Συνεδρίου Ελληνικών Νομικών Σχολών, *Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 2002
- Μανωλεδάκης Ι. , *Η απονομή της δικαιοσύνης σε περίοδο κρίσης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 2006
- Μαρξ Κ., *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Αθήνα, εκδ. Οικονομικής και Φιλοσοφικής Βιβλιοθήκης 1956
- Μαρξ Κ., *Για το κράτος*, Αθήνα, Εξάντας, 1989
- Μπογιόπουλος Ν. *Είναι ο καπιταλισμός, Ηλίθιε*, Αθήνα, Λιβάνη, 2011
- Μπούρτσιν Ν., *Από τη συλλογή ειδήσεων στην κατασκευή ειδήσεων – ένας κατακλυσμός ψευδογεγονότων. Το μήνυμα του μέσου*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1989

- Παπακωνσταντίνου Π., «Αν όχι τώρα πότε; Η κρίση του καπιταλισμού και η Αριστερά της κρίσης» στο: Βατικιώτης Λ. (επιμ) *Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης*, Αθήνα, Τόπος, 2010
- Παπανεοφύτου Α., *Ποινικό δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι. Τόμος Α. Η γενικότερη δικαιοπολιτική, η νομοθεσία και νομολογία στο πεδίο της ποινικής προστασίας από τους κινδύνους της τεχνολογικής εξέλιξης*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1997
- Πασουκάνης Ε. *Μαρξισμός και Δίκαιο*, (μτφρ. Ζορμπά Μ.), Αθήνα, Οδυσσέας, 1985
- Ρούσης Γ. *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Αθήνα, Γκοβότση, 1996
- Σεραφετινίδου Μ., *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, Gutenberg, Αθήνα, 1991
- Τόφλερ Α., *Πόλεμος και Αντιπόλεμος*, (μτφρ. Μπαρτζινόπουλος Ε.), Αθήνα, Κάκτος, 1991
- Τρότσκι Λεόν, *Η ηθική του και η ηθική μας*, (μτφρ. Θ. Θωμαδάκης), Αθήνα, Παρασκήνιο, 1999, 2000
- Τσιμπουκίδης Δ., *Ελεύθεροι και Δούλοι*, Αθήνα, Καλέντης, 1991
- Τσουκαλάς Κ. *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία, Κείμενα 1969-1996*, Αθήνα, τ. Α, Πλέθρον, 1996
- Τσουκαλάς Κ., *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία, Κείμενα 1969-1996*, Αθήνα, τ. Β, Πλέθρον, 1996
- Χαμπέρμας Γ., *Το πραγματικό και το ισχύον: Συμβολή στη διαλογική θεωρία του δικαίου και του δημοκρατικού κράτους δικαίου*, (μτφρ. Λουπασάκης Θ.), Αθήνα, Λιβάνης, 1996
- Χαραλαμπίκης Α. *Σύνοψη Ποινικού Δικαίου: Γενικό Μέρος-Το έγκλημα*, Θεσσαλονίκη, 2010

ΞΕΝΑ

- Agamben, G., *Κατάσταση Εξαιρέσης*, Πατάκης, Αθήνα, 2007
- Bourdieu P. *Για την ηγεμόραση*, (μτφρ. Σωτηρίου Α. – Διαμαντάκου Κ.), Αθήνα, Πατάκης, 1998
- Bauman Z. *Ρευστός Φόβος*, (μτφρ. Γ. Καράμπελας), Αθήνα, Πολύτροπον Α.Ε., 2007
- Bauman Z., *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεοτερικότητας*, (μτφρ. Καρασαρίνης Μ.), Αθήνα, Κατάρτι
- Chomsky, N., *Τα ΜΜΕ ως Όργανο Κοινωνικού Ελέγχου και Επιβολής*, Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος, 1997
- Christie N., *Crime Control as Industry: Towards Gulags Western Style*, London: Routledge, 1994
- Collins H., *Μαρξισμός και Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1991
- Curran, J., *Μέσα Επικοινωνίας και Εξουσία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005
- Fiske, J., *Η Ανατομία του Τηλεοπτικού Λόγου*, Αθήνα, Δρομέας, 2000
- Geraghty, C., "Αναπαράσταση και λαϊκή κουλτούρα", στο Curran, J., Gurevitch, M. (eds) *ΜΜΕ και Κοινωνία*. Αθήνα, Πατάκη, 2001

- Hall S., «The social production of news: mugging in the media», στο S. Cohen, J. Young (επιμ.), *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media*, London, Constable, 1988
- Hall S., *Policing the crisis: Mugging, the State and Law and Order*, MacMillan, London, 1978
- Hamelink, C. J., *Πολιτιστική Αυτονομία και Παγκόσμιες Επικοινωνίες*, Αθήνα, Κάλβος, 1988
- Hobsbawn E.J., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα- Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, (μτφρ. Νάρντις Χ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1994
- Karl Kraus, *Ηθική και Εγκληματικότητα*, (μτφρ. Παρθένης Α.), Αθήνα, Opera, 1908
- Lopreato G. & Crippen T.A., *Crisis in sociology: the need for Darwin*, New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers , 1999
- Mc Quail, D., *Η Θεωρία της Μάζικης Επικοινωνίας για τον 21ο Αιώνα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003
- Melossi D., *The Economy of Illigalities: Normal Crimes, Elites, and Social Control in Comparative Analysis*, Nelken, 1994
- Melossi D., *Lezioni di sociologia del controllo sociale*, CLUEB, Bologna, 1996
- Mouffe C., *The Return of the Political*, United Kingdom, Bookmarque, Verso, 1993, 2005
- Muncie J., & McLaughlin, *The problem of crime*, London: Sage, 1996
- Prokop, D., *Η Δύναμη των Μέσων και η Επίδραση τους στις Μάζες. Μια Ιστορική Ανασκόπηση*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1997
- Revault d' Allonnes, Myriam, *Πρέπει η πολιτική να γίνει ηθική.*, (μτφρ. Ζαρματόπουλος Ν.), Αθήνα, Εστία, 2004
- Zizek, S., *Πρώτη Φορά σαν Τραγωδία και Μετά σαν Φάρσα*, Scripta, Αθήνα, 2011

ΑΡΘΡΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Βασιλείου Π. «Ο Τρόμος του Τρόμου», *Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής*, τευχ.19, χειμώνας 1987-1988
- Μανιάτης Γ. «Τρομοκρατία και Ηθική», *Ουτοπία Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού*, τευχ. 60, Μάιος – Ιούνιος 2004
- Γεωργούλας Α., «Σχεδιάσμα για την μελέτη της ιδεολογίας στη σημερινή Ελλάδα: Κοινωνικές θεωρίες και πολιτικός λόγος», *Θέσεις*, τεύχος 89, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2004
- Δημούλης Α., «Από τη διγαμία στην αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου. Η ποινική καταστολή στο αστικό κράτος», *Θέσεις*, τεύχος 29, Οκτώβριος – Δεκέμβριος, 1989
- Εντιτόριαλ «Η καταστολή ως ιδεολογία – Οι κρατικοί μηχανισμοί απέναντι στην κρίση», *Θέσεις*, τεύχος 110, Ιανουάριος – Μάρτιος 2010

- Καιάφα-Γκμπάντι Μ., «Η πρόληψη της τρομοκρατίας και το ποινικό δίκαιο της προ-προληπτικής καταστολής: νέες αξιόποινες πράξεις για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στην ΕΕ», *Ποινικά Χρονικά*, 2009
- Μαυρομάτη Α. και Γ. Μηλιός, «Πολιτική εξουσία, δίκαιο και κρατική καταστολή», *Θέσεις-Τριμηνιαία Επιθεώρηση*, τεύχος 18, Ιανουάριος-Μάρτιος 1987
- Μηνακάκης Β. «Οι κοινωνικές αιτίες της πολιτικής κρίσης», *Ουτοπία Επιθεώρηση Θεωρίας και Πολιτισμού*, τευχ. 15, Μάρτιος – Απρίλιος, 1995
- Νικολόπουλος Ν. (2005) «Μεταβολές στην αγορά εργασίας και αναδιοργάνωση της ποινικής καταστολής: υποθέσεις εργασίας για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», Εισήγηση στο συνέδριο «Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Προς μια κοινωνιολογία της σύγχρονης Ελλάδας», Νοέμβριος 2005
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε., «Η «βίαιη ριζοσπαστικοποίηση» στο στόχαστρο της Ε.Ε.», *Ποινικά Χρονικά*, 2009
- Σωτήρης Π., «Ο Αλαίν Μπαντιού και το ερώτημα μιας ηθικής πέραν του Κακού», *Θέσεις*, τεύχος 88, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2004

ΞΕΝΑ

- Melossi D. «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», στο Κουκουτσάκη Α. (επιμ.), *Εικόνες εγκλήματος*, Αθήνα, Πλέθρον, 1999

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Αρτινοπούλου Β. «Κρίση και Εγκληματικότητα, Ανεργία και Γκετοποίηση αυξάνουν τα εγκλήματα», Φεβρουάριος 2010, διαθέσιμο στο www.tanea.gr
- Βιδάλη Σ. «Οι εργολάβοι της ηθικής», Μάιος 2012, διαθέσιμο στο www.avgi.gr
- Καλτσώνης Δ., «Οι λειτουργίες του Κράτους και του Δικαίου στην οικονομική κρίση», Απρίλιος 2010, στο www.kratoskaidikaio.blogspot.com
- Καφάογλου Η., «Η μεταδημοκρατία, τα δελτία ειδήσεων και η διαχείριση της κρίσης», Σεπτέμβριος 2010, διαθέσιμο στο www.ipedis.gr
- Κουκουτσάκη Α. «Οικονομική κρίση. Ρητορικές περί ανασφάλειας. Χρήσεις της κοινωνίας του φόβου», Ιανουάριος 2011, διαθέσιμο στο <http://crimevssocialcontrol.blogspot.com>
- Μαυροζαχαράκης Μ. (επιμ), « Αφιέρωμα στον Πολιτικό Λόγο, Κρίσης της Δημοκρατίας στην Ευρώπη – Εξέχοντες αναλυτές και πολιτικοί σχολιάζουν», διαθέσιμο στο <http://www.24grammata.com>
- Μπελαντής Δ., «Θέσεις για το σύγχρονο κράτος έκτακτης ανάγκης», Μάρτιος 2012, διαθέσιμο στο <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=5068>

- Παπανδρέου Γ., Ιούνιος 2010 διαθέσιμο στο <http://www.naftemporiki.gr/podcast/listenclip.asp?id=38043>
- Παπανεοφύτου Α., «Οι κατευθυντήριες του Ποινικού Δικαίου υπό το πρίσμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης» Σεπτέμβριος 2010, στο http://kratoskaidikaio.blogspot.com/2010/09/blog-post_2890.html
- Σπινέλλη Κ.Δ. «Οικονομία και Εγκληματικότητα: η επικαιρότητα μιας παραδοσιακής εγκληματολογικής συζήτησης» Φεβρουάριος 2010, διαθέσιμο στο www.theartofcrime.gr
- Τσουκαλάς, Κ., «Ερμεία των Αγορών», *Lifo*, 6 -6- 2011 , διαθέσιμο και στο <http://www.lifo.gr/mag/features/2738>.

ΔΟΚΙΜΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Κουκουτσάκη Α., «Εγκληματικό στερεότυπο και ΜΜΕ. Ιδεολογίες του εγκλήματος και το θέμα της κοινωνικής συναίνεσης» στο *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 20^{ου} αιώνα*, (αφιέρωμα στη μνήμη του Δασκαλάκη Η.), Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2000
- Παναγιωτοπούλου, Ρ., "Οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στον κλάδο των ΜΜΕ στην εποχή της παγκοσμιοποίησης". Στο Παναγιωτοπούλου, Ρ., Κονιόρδος, Σ. & Μαράτου - Αλιπράντη, Α. (επιμ.) *Παγκοσμιοποίηση και Σύγχρονη Κοινωνία*. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2003

ΞΕΝΑ

- Hall, S. & et. al., "Η αστυνόμευση της κρίσης - η εξισορρόπηση των εκδοχών η εκμετάλλευση του Χάντσογουορθ". Στο Κομνηνού, Μ. & Λυριντζής, Χ. (επιμ.) *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1989
- Haan, W.de."Abolitionism and crime control: A contradiction in terms", *The politics of crime control*, Stenson K. & Coweel D. (επιμ), London: Sage, 1991
- Melossi D., «Changing representations of the criminal», *Criminology and Social Theory*, Garland D., & Sparks R. (επιμ.), Oxford: Oxford University Press, 2000